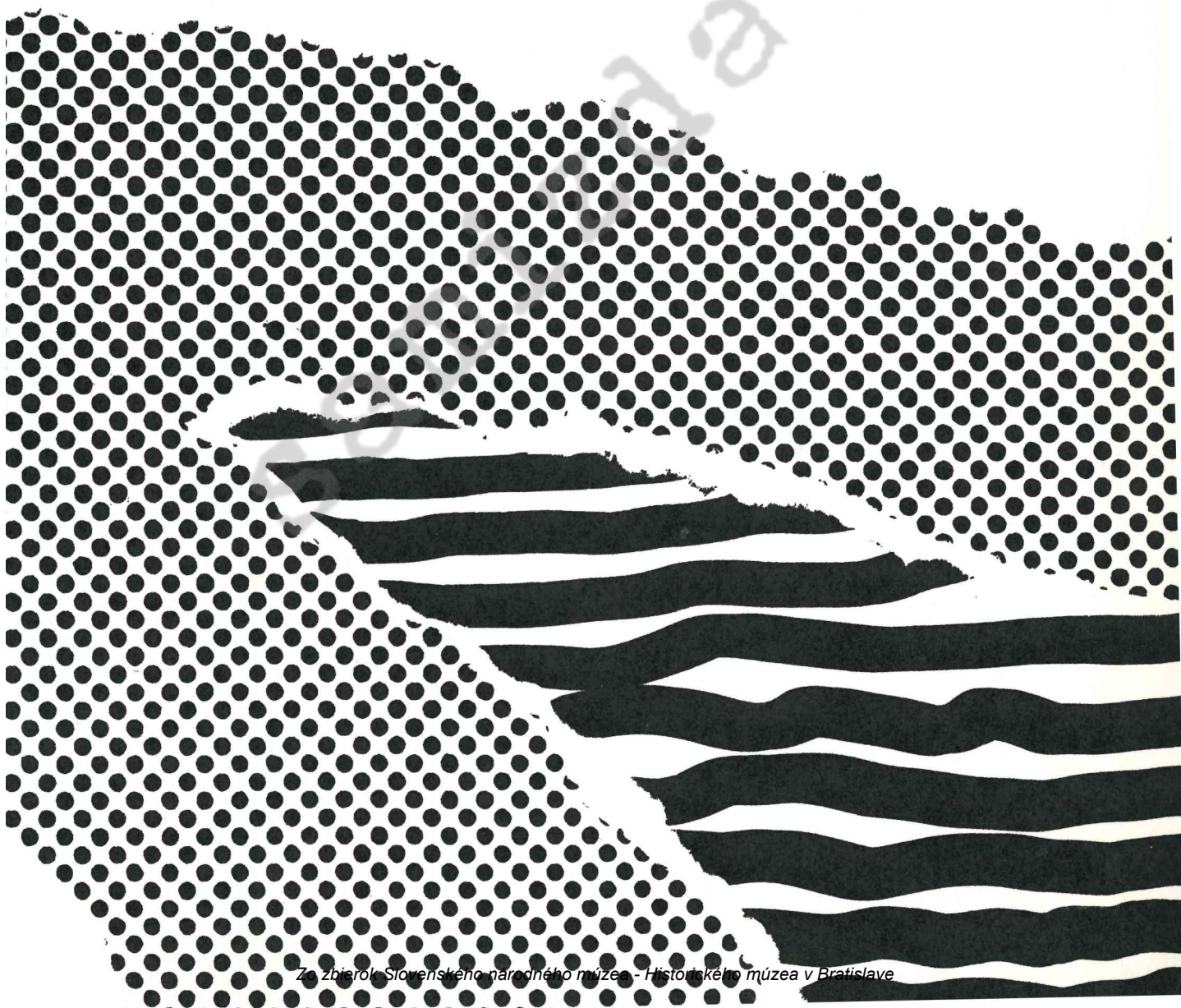

2 JUL 1987

1 K

Z j a z d y

... Znovu sa medzi ľuďmi šíria preklepané texty umelcov.

/ZJAZDY, 1str./ Čitateľ, 1. str./

... Mám svoje skúsenosti s procesom šnurovania...

/FRANCÚZSKY PROFESOR V BRATISLAVE!, NeMo, str.20/

... Náš bratislavský prvý máj som zaspal.

/O SLIEPKE A VAJCI, K.K. str.23/

... Mier sa stáva sám súčasťou vojny, jej 1stivou etapou, ktorá protivníka poráža bez výstrelu / NA HRANICI, elje, str.27/

... Desať rokov zo mňa spadlo ako ťažký zimný kabát

/STARÁ ZNÁMOSŤ, Oliver Svišť, str.23/

... Po sobáši na hostine rozchichotal družičky pohľad na klobásu

/AKO PREŽÍVA SLOVENSKÝ DUCH, National GEographic, jan.87., str.41/

vyšenie dôvery v nový kurz a o potvrdenie legitimity novej spoločenskej saluvy. Nie je zanechávajú ani získavanie mladej generácie a získavanie skupín inteligencie - obe tieto sociálne skupiny na kultúrnu politiku výštitlivo reagujú.

Aby sa tieto ciele mohli dosiahnuť, odbrava sa v ZSSR časť ideologických záväzkov kultúry /aspoň v ich najprimitívnejších podobách/, zmenšuje sa miera administratívneho riadenia a sväččuje sa priestor pre tých, ktorí sú v oblasti kultúry "výrobne" činní.

Nový duch sa prejavil i na zjazdoch umaleckých sväzov ZSSR: prišlo k výmenám v predsedníctvách sväzov. Bola to výmena najmä generáčna, ne nie iba. Z vedúcich miest vypadli bašty bražnevskej ery, mnohí z nich tzv. nedotknuteľní /napr. režisér Bondarčuk/.

Požiadavky formulované novými vedeniami sväzov v ZSSR sú neraz s nášho hladiska až štáteborné. Jeden z najstarších sov.režisérrov K.E.Chejffie otvoril filmársky zjazd výzvou: "Hovorte pravdu!", K.S.Matvejev: "Ľudia vedia, čo je pravdivé a my im často predkážu"

dáme polopravdy", V.N. Zjazych, bezuyalienkovité filmy majú na ľudí demoralizujúci vplyv . . . skryvane pres ľudia problémy". Po zjazde, vyšiel v našej Kresda rozhovor s novým predsedom sov.filmárov Elenom Klimovom. Hovoril o tom, že vznikla komisia /"konfliktová"/, ktorej úlohou je vrácať na plátna a obrazovky "zastavené a pozastavené filmové diela". /Nový predseda zastavovanie a pozastavovanie spoznal na vlastnej koži - jeho film "Agónia - koniec Rasputina", ktorý prednedávnom vysielala protivládna televízia, sa dlhú čas nemohol dostať na plátna. Po-

Zjazdy umeleckých sväzov pripadli tentoraz na zvláštne obdobie. Predchádzal im polrok, počas ktorého k nám začali z východu presakovať výraznejšie ozveny sovietskej prestavby. Tá sa významne dotýka i sféry kultúry; čitateľ iste postrehol správy z našej tlače o tzv. experimentoch v divadlách, vo filmovej tvorbe, v nakladateľstvach a pod. Vcelku nová politika KSSZ žiada od oblasti kultúry, aby bola ekonomicky zdatnejšia - ba až solventná. Okrem toho sa očakáva, že sa umenie a kultúra znovu stanú aktívnymi politickými nástrojmi : ide najmä o oživenie atmosféry, o zvýšenie dôvery v nový kurz a o potvrdenie legitimity novej spoločenskej zmluvy. Nie je zanedbateľne ani získavanie mladej generácie a získavanie skupín inteligencie - obe tieto sociálne skupiny na kultúrnu politiku zvlášť citlivo reagujú.

Aby sa tieto ciele mohli dosiahnuť, odbúrava sa v ZSSR časť ideologických záväzkov kultúry /aspoň v ich najprimitívnejších podobách/, znižuje sa miera administratívneho riadenia a zväčšuje sa priestor pre tých, ktorí sú v oblasti kultúry "výrobne" činní.

Nový duch sa prejavil i na zjazdoch umeleckých sväzov ZSSR: prišlo k výmenám v predsedníctvach sväzov. Bola to výmena najmä generačná, no nie iba. Z vedúcich miest vypadli bašty brežnevovskej éry, mnohí z nich tzv. nedotknuteľní /napr. režisér Bondarčuk/.

Požiadavky formulované novými vedeniami sväzov v ZSSR sú neraz z nášho hľadiska až štátoborné. Jeden z najstarších sov.režisérov E.E.Chejfic otvoril filmársky zjazd výzvou: "Hovorte pravdu!", E.S.Matvejev: "Ľudia vedia, čo je pravdivé a my im často predkla-

dáme polopравdy", V.N.Dašuk: "Bezduché, bezmyšlienkovité filmy majú na ľudí demoralizujúci vplyv . . . skrývame pred ľuďmi problémy". Po zjazde, vyšiel v našej Pravde rozhovor s novým predsedom sov.filmárov Elemom Klimovom. Hovoril o tom, že vznikla komisia /"konfliktová"/, ktorej úlohou je uvádzať na plátna a obrazovky "zastavené a pozastavené filmové diela". /Nový predseda zastavovanie a pozastavovanie spoznal na vlastnej koži - jeho film "Agónia - koniec Rasputina", ktorý prednedávnom vysielala bratislavská televízia, sa dlhší čas nemohol dostať na plátna kín. Podobne čakali filmy nových členov predsedníctva Bykova, Geľmana, Czerova a iných. "Ešte dobre, že film má taký dlhý dych", poznamenáva k tomu časopis Sovetskaja kultura./ Iný významný muž filmovej prestavby, kritik Oleg Suľkyn, žiadal v časopise Sovetskij ekran, aby si uviedli filmy ako "Polnočný kovboj", "Prelet nad kukučím hniezdom", "Kabaret", "Nová Apokalypsa" a ďalšie hodnotné zahraničné filmy. Poukázal tiež na fakt, že sovietskí diváci nevideli ani jeden z filmov dvoch významných nedávno zosnulých klasikov svetovej kinematografie - Luisa Buñuela a Orsona Wellesa, nevideli dodnes víťazný film moskovského filmového festivalu režiséra F.Felliniho "Osem a pol" atď.

Podobná atmosféra sa dala pozorovať i na zjazdoch iných sovietskych umelcov. Zvlášť ostré slová odzneli na zjazdoch zväzov novinárov, spisovateľov a dramatických umelcov. Vo všetkých uvedených prípadoch prišlo k zmenám v stanovách k zavedeniu rôznych novôt. Napríklad od 1.1.1987 prešlo desať divadiel na úplné samofinancovanie, vznikli chozrasčotové a dokonca družstevné nakladateľstvá atď. Z Moskvy sa ozývajú podobné, ba niekedy tie isté slová, ktoré sú u nás už skoro dve desaťročia na indexe /napr. humanizácia socializmu, decentralizácia riadenia, odideologizovanie výberu vedúcich kádrov a pod./

Ako na túto situáciu reagovalo naše vedenie?

V prvom období sovietskej prestavby sme u nás mohli pozorovať snahu o utajovanie jej znepokojivej podoby. Pre ostrejšie články v sov. tlači sa stávalo - ako je známe - že sa v ČSSR zastavila dis-

tribúcia dotyčného čísla. Takáto stratégia nemohla byť definitívna a jej uplatnenie naznačuje, že naše vedenie nevyklučovalo nádej, reformný pohyb v ZSSR z tých či oných príčin ustane.

Obdobie, ktoré nazvem konvenčne ako "predzjazdové" už bolo v znamení inej situácie. Niektoré osobnosti a skupiny kultúrneho života /nielen kultúrneho, v ďalšom však budem sledovať len túto oblasť/ začali brať sovietsku prestavbu doslova. V tlači sa skončilo jej vytesňovanie a zrazu sme sa mohli denne dočítať o čoraz odvážnejších krokoch prestavby. Priamy zážitok z atmosféry prestavby prinášala sovietska televízia, ktorá sa v nejednej domácnosti stala sledovanejšou než viedenská.

Po predohre teplíckej výzvy prišlo obdobie predzjazdovej diskusie. Príspevky z nej uverejnil časopis Slovo a Pravda.

Spisovatelia

Objavilo sa niekoľko sumarizujúcich článkov, lajkonicky konštatujúcich Zaujem niektorých spisovateľov o pripojenie sa k sovietskej prestavbe sa prejavil už v lete 1986. Na stretnutí v Trenč. Tepličiach vznikla výzva so zvláštnym prírodovedným názvom " Vzduch našich čias " /pravdaže, oboje, názov i miesto nie je náhodné, to by sme však príliš zabiehali/. Výzvu podpísalo 21 slovenských spisovateľov, narodených po roku 1945. Obsah výzvy by sa dal charakterizovať ako mierne reformný a jej zmysel bol najmä znakový. Podpisovanie výzvy bolo spôsobom, ako sa pripojiť k akejsi zálohe budúcej reformy bez toho, že by dotyční mali čosi podniknúť pre jej prívolaanie. Pre prípad, že by neprišla, radšej vo svojej výzve nikoho a nič nekriticizovali viac, než to robia úvodníky stránickej tlače. Bol to teda premyslený nápad, nečudo, že by sa k nemu bolo pridalo i viac signatárov. Skupina 21 však nemienila zdevalvovať svoju výzvu masovosťou. Výzva nepotrebovala podporu zdola, veď pri jej vzniku stála diskrétna dobrá rada z najvyšších mocenských kruhov /nie príkaz, len že by našim čosi . . . /Ak bola výzva uzavretá pre kolegov literátov, skupinka 21 otvárala z taktických dôvodov dvere iným spojencom. Tak sa občas pôvodný reformný duch výzvy dostal do smiešnych loopingov. Jedným z tých, ktorí sa smeli k výzve pripojiť dodatočne v tlači bol napr. J. Bobák z Ústavu marx.-leninizmu ÚV KSS. Odvážne prerieroval škandalózne názov salámu

" Pribina " /hanobiaci slov. históriu/, ako historik prehlásil, že "sme vyspelým socialistickým národom" a ak si niekto myslí, že dozrel čas zväzdať verejnú mienku vo veci povojnového odsunu neslovanských menšín, " je na veľkom omyle". /Pravda, 14.1.1987/. Pre tento i iné články výzvy "Vzduch našich čias" je typické, že popri opatrnej dávke kritiky zachovávajú doterajšiu žurnalistickú ikonografiu. /napr. vo vyššie uvedenom článku sú termíny ako "triedny nepriateľ" "pamäť Pudu" a podobné/. Tá je pre čitateľa u nás najistejším vodítkom - pokiaľ sa hovorí touto formou, nič sa nedeje. Vytrhnuté problémy i burcujúce slová sú znehodnotené starou atmosférou článkov /áno, práve ovzduším, vzduchom týchto článkov/.

Po predohre teplickej výzvy prišlo obdobie predjazdovej diskusie. Príspevky z nej uverejnili najmä Romboid, Nové Slovo a Pravda. Objavilo sa niekoľko sumarizujúcich článkov, lakonicky konštatujúcich neuspokojivú úroveň výsledkov úsilia spisovateľov. V tematických diskusiách vystúpili kritici a literáti z oboch existujúcich táborov: mierne odvážni reformisti i verní. Za ostré hlasy / v tejto vopred neostrej škále/ možno považovať napríklad názory Ľ.Feldeka, L.Balleka, V.Marčoka.

Budem citovať niekoľko krátkych úryvkov. V diskusii o slov. poézii V.Marčok hovorí o stagnácii a jej "rady" na záver príspevku opisuje takto: "Niekedý mám dojem, že človeku, ktorý je vystavený kozmickému mrazu, radíte: daj si poldeci alebo behaj! A ono asi treba niekde zakúriť." Zaznel i hlas sprava: Pavol Plutko postrehol, že technika písania poézie /rozumnej angažovanej/ je neúčinná. Nabáda, aby autori tvorili básne s politickou tematikou až po predchádzajúcom osobnom zážitku, lebo sa ukázalo, že tieto subjektivistické prístupy prinášajú literárne zdatnejšie i čitateľsky /a potom i politicky/ účinnejšie výsledky.

Tento referát napadol / ! / Feldek, ktorý spochybnil i kompetenciu prítomných hovoriť o slov. poézii /... "možno je i iná poézia . . ."/ a súčasnú krízu víta ako situáciu poézii imanentnú. / Tu si to p.Feldek akoby poplietol. Ak je slov.poézia v kríze, potom to je práve kríza schopnosti byť v kríze./

Do neistých úvah o kríze vpletie i Plutka: "či nie je v kríze i to, čo tu hovoril Plutko, sám Plutko i tí, čo poverili Plutka týmto referátom?" Nakoniec Feldek upozorňuje, že zatiaľ čo sa tu diskutuje o poézii, v ZSSR spisovatelia obracajú toky riek.

Predjazdová diskusia o próze taktiež oficiálne oznámila jej krízu. A to najmä krízu mladej prózy: "V roku 1985 nevyšiel ani jediný prozaický debut" /Ivan Sulík/. Nik však nepomenoval pravé príčiny úpadku. Autori príspevkov sa navzájom posmeľovali a uistovali, že je načasе čosi povedať /ešte raz Sulík: "Próza 80tých rokov dokázala, že sa chce statočne zúčastňovať na rozvíjaní ideálov socializmu ... preto je dnes literatúra aktívnym generátorom humanistických úsilí celej spoločnosti. Spisovatelia predsa nikdy, keď išlo do tuhého, nemlčali!"/.

Ladislav Ballek vyslovuje názor, že "keď politika vytvorila určitý priestor pre literatúru, je načasе, aby literatúra vytvárala priestor pre politiku, najmä za situácie, keď musíme konštatovať vážny úbytok morálky, čo je takpovediac svetový problém, ktorý sa premieta do všetkých prejavov nášho spoločenského a národného života".

V závere príspevku predsa len vyslovil niekoľko názorov bez toho, že by ich zároveň dementoval. Kritizuje nechotu tlačiarňí, ktoré vraj literárne vydavateľstvá musia dobýjať demizónmi vína, "i tak ich za bránu pustia, až keď sú obslúžení zahraniční zúčastníci". Upozorní tiež na stav "honorárovej situácie". Tvrdí, že "od 50tých rokov sa honoráre zmenšili o tretinu, pričom hodnota koruny klesla". /Jeho príspevok je mimochodom po rokoch prvým verejným vyjadrením o vývoji našej meny./ Na uvedených úryvkoch vidno dostatočne atmosféru predjazdovej diskusie. Okrem taktizovania, zjavného či skrytého oportunistu, bolo pre ňu typické, že tzv. diskusné príspevky na seba nenadväzovali, nediskutovali.

Tieto črty mal i zjazd ZSS. Konal sa v PKO, v Bratislave na začiatku marca 1987. Začal sa vystúpením predsedu ZSS J. Soloviča,

kvalitných literárnych diel len pre plnenie kvantitatívnych ukazovateľov /Beno/, viacerí rôznym spôsobom označili kultúrnu a spoločenskú situáciu za krízovú /resp. volali po "obnovení žudekej a

od ktorého sa očakávalo, že bude frázovité a v tejto funkcii posledné. /Splnilo sa len to prvé./ Celková atmosféra zjazdu bola poznačená nebyvalou účasťou vládnej a stranníckej delegácie na čele s predsedom vlády SSR Colotkom a tajomníkom UV KSS Lenártom. Takáto účasť nebola na žiadnom zjazde ZSS od jeho vzniku. Lenárt v prejave "Kultúra má historickú šancu" hovoril vlastne o tom, ako by ju slovenskí spisovatelia mali prepásť. Prejav v bežnom tóne uistoval, že "naša strana je proti skostnatelosti a formalizmu", že "boj o socializmus je bojom o slobodnú osobnosť a jej dôstojnosť".... "práve v socializme človek prestáva byť iba pracovnou silou a stáva sa slobodnou osobnosťou" ... atď.

Zbierka týchto lží spolu s tradičnou ideoformou jeho prejavu mali všetkým prípadným diskutujúcim oznámiť, že tu sa nič nemení: formalizmus je žiadúci a skostnatelosť naďalej štátom chránená. Keďže na zjazd bol vyhradený jediný deň, nezostalo veľa času na diskusiu. Po príhovoroch významných hostí si prítomní vypočuli správy zástupcov inštitúcii, zviazaných s činnosťou ZSS /nakladateľstvo, Matica, a pod./ a niektoré z príspevkov. Z nich najdiskutovanejší bol príspevok Andreja Ferku /úspešný prozaik debutujúci v 80tych rokoch/. Upozorňuje na tunajšie mrhanie ľudskou prácou a dokumentuje ho na príkladoch z bratislavského životného prostredia /novostavba SNR, galéria SNG, Botanická záhrada a iné/. Príspevok, hoci jednoznačne kritický, nevyvolal žiadnu búrku, applauz, ani palácový prevrat. Nik nečaká, že ten, kto na našom zjazde spisovateľov prehovorí, hovorí ako slobodný subjekt. Spravidla je len tlmočníkom oficiálnych názorov - v lepšom prípade spoluautorom príspevku, ktorý je potom skontrolovaný a schválený. Nie inak i v prípade Ferkovho príspevku. Nevyvolával nadšenie presnosťou svojich obvinení, ale ak, tak potom tým, že mohol odznieť, že ho povolili.

Z ostatných boli uverejnené príspevky týchto autorov: J.Beňo, A.Hykisch, J.Štrasser, I.Štrpka, J.Ľuškáš, P.Zajac, J.Vilikovský, J.Bob, I.Hudec a V.Kondrót. Kritizovalo sa najmä vydávanie menej kvalitných literárnych diel len pre plnenie kvantitatívnych ukazovateľov /Beňo/, viacerí rôznym spôsobom označili kultúrnu a spoločenskú situáciu za krízovú /resp.volali po "obnovení ľudskej a

občianskej dôstojnosti" /Štrasser, Beňo, Ferko, Hykisch/. Takmer všetci autori sa v príspevkoch dotkli prestavby v ZSSR /priamou citáciou alebo terminológiou/. Časté bolo kladenie otázok bez odpovedí. Napr. Ivan Hudec ich má v svojom príspevku niekoľko desiatok. Ozvali sa hlasy za obnovenie kontinuity slov. histórie /Bob, Hudec/, no bez toho, že by sa dopovedalo, ktoré sú to tie "zamlčované kapitoly a legendy". Volalo sa po odvahe a zodpovednosť, ale nikto to dostatočne názorne nepredviedol. Veľa sa spomínali všeobecné civilizačné hrozby a poniektorí hanblivejšie zahrali i na mierovej strune. Žiadny z príspevkov /ani Ferkov, hoci takmer/ neprekročil v odvahe pomenúvať úroveň, ktorú možno pozorovať v dennej tlači.

Žiaľ, na zjazde nevystúpili tí, ktorí v predzjazdovej diskusii preukázali výraznejšie úsilie /napr. Feldek/ a ani tí, ktorí by vzhľadom na svoju tvorbu a zástoj hovoriť mali /napr. P.Vilikovský, M.Rífus, D.Mitana, J.Johanides, D.Dušek, R.Sloboda, S.Šmatlák, Jaroš, Števček, Mináč atď./.

Podstatnou črtou V.zjazdu spisovateľov bolo, že i naďalej vylučoval zo slovenskej kultúry osobnosti ako je D.Tatarka, H.Ponická, I.Kadlečík, P.Hrúz, A.Marenčin, M.Hamada, S.Čechová ... Napokon ešte stručne o celoštátnom zjazde spisovateľov. Konal sa v polovici mája na dobríšskom zámku a keďže to bol zjazd delegátov, nebola tu už potrebná taká účasť činiteľov, akí sme konštatovali v PKO. Dostavili sa len ministri kultúr a za KSČ prehovoril Miloš Jakeš. Jeho príspevok /"Mobilizovať tvůrčí síly"/ bol už výrazom atmosféry po návšteve M.Gorbačova. Jakeš varoval, že prestavbu "nikdo nepřechytračí" a preto je historickou nutnosťou, aby ju umelci podporili. No pozor - k prestavbe nebudú prizvaní tí, ktorí by pod jej pláštikom chceli socializmus zbaviť jeho podstaty - vedúcej úlohy strany. A ďalej: "aj keď nemožno stavať na minulých zásluhách, zostáva naďalej oddanosť socializmu a politická vyspelosť základnou požiadavkou pri výbere riadiacich pracovníkov." Vidíme teda, že tento reprezentant moci /a údajný pravdepodobný nástupca dnešného generálneho tajomníka/ odpovedá na dve podstatné otázky: Či sa už skončí vyhnanstvo umelcov zatratených po "krízovom období" a či sa zruší prioritá ideologických hľadísk pri výbere ľudí, riadiacich našu kultúru. Na obe otázky odpovedá: nie. Tým postuluje pokračovanie

Moskve - ale my zrohovatieme v jeho kopyto."

dvoch abnormalít, charakterizujúcich poaugustovú kultúrnu politiku. Bez ich odstránenia nemôže byť u nás reč o žiadnej prestavbe v kultúre. Márne preto Jakeš volá po novej atmosfére, po boji s te- formalizmom, dogmatizmom a pod. Sám sa v podstatných otázkach ov, postavil na ich stranu. Druhým významným prejavom celoštátneho is zjazdu bol príspevok Ľubomíra Feldeka. Volá sa "A propos svedomie" a vyšiel po zjazde v českej Tvorbe /pokiaľ viem, po slovensky za- tiaľ nevyšiel vôbec/. Výtvarníci

Hlavné problémy, ktoré Feldek pomenúva sú tieto:

- 1/ Rozštiepenosť literatúry na zväzovú /t.j. tú čo vychádza legál- ne/ a mimozväzovú. V Prahe vznikol 50-stránkový manifest
- 2/ Privilegovanosť funkcionárov zväzu: "Sme naozaj o toľko lepší, než radoví členovia, že väčšina titulov a cien musí smerovať do našich rúk?"
- 3/ Otázka časopisov: "Keď má človek 18, môže sa ženit, má volebné právo, je dospelý... Nestačilo 18 rokov poručníkovania, nemôže byť za dospelú uznaná konečne i česká a slovenská literatúra?"
- 4/ Poburujú ho "naše večne skracované a kastrované dejiny". Upo- zornuje, na "Spomienky na V.Clementisa", ktoré nemôžu vyjsť preto, že opisujú temnú dobu". Napísal ich prezident tejto kra- jiny".
- 5/ Napadne tých, ktorí dnes razia heslo "Sovietsky zväz náš vzor, no nie vo všetkom. Ideme vlastnou cestou". K tejto stratégii Feldek ďalej: "Myšlienka to nie je zlá - až na to, že vlastnú cestu hlásajú aj tí, ktorí prednedávnom myšlienku vlastnej ce- sty označovali za zločin. A že ju hlásajú vo chvíli, keď 15 mi- liónov Čechoslovákov nevidí žiadny dôvod pre vlastnú cestu..." "Aký zmysel by malo tolerovať vlastnú cestu ľuďom, ktorí zapá- lenosť pre prestavbu len predstierajú a myslia si, že pokrok opijú rožkom prázdnych proklamácií?"
- 6/ Napokon sa dostáva k svedomiu z názvu svojho príspevku. "Naša literatúra sa už 18 rokov bojí mať niečo spoločné so svedomím. Aj to slovo sa bojíme používať - lebo by sa, nedajbože, dalo označiť za našu ideologickú chybu. Nie je v tom niečo zvráte- ného?"
- 7/ Záver: Ak sa hneď teraz, skutočne a celé nepridáme - už nado- smrti uviazneme v konzerve ducha, Srdce socializmu bude biť v Moskve - ale my zrohovatieme v jeho kopyto."

Na záver dobríľsky zjazd odsúhlasil do funkcií doterajších funkcionárov a ešte dopis ÚV KSČ, podobný tomu, ktorý poslali spisovatelia z PKO ÚV KSS. V záverečných prejavoch staronových činiteľov bolo spisovateľom prisľúbené precenenie sadzobníka honorárov, osobitné prídely valút na zahr. cesty a bližšie neurčené riešenie nedostatku literárnych časopisov.

V ý t v a r n í c i

Zjazd výtvarných umelcov mal výraznú predohru v Prahe i v Bratislave. O čo išlo: V Prahe vznikol 50-stránkový manifest "Soubor navrhovaných zmien, požadavkú a kritických pripomínek z hľadiska všetch generácií výt. umelcov k pripravovanému sjezdu SČVU na brezen 1987". Materiál obsahuje prehlásenia mladej, strednej a najstaršej generácie českých výtvarníkov, ktorí sa podľa textu cítia vytesňovaní z kultúry, sú nespokojní s administratívnymi praktikami svazu, s malou možnosťou zasahovať do rozhodovania v organizácii svazu, s malými výstavnými možnosťami, s nedemokratickým rozhodovaním o štátnych objednávkach, zahraničných i domácich štipendiách, s absenciou časopisov... atď. Ako príloha je k prehláseniam pripojená stránka s popisom desiatich výtvarných podujatí /len typické príklady/, ktoré boli zmarené alebo administratívne uzavreté po niekoľkých dňoch.

Ďalšou prílohou je sťažnosť na porušovanie stanov Zväzu českých výt. umelcov pri voľbe kandidátov na zjazd. Najmä preto, že sa počet kandidátov oproti pomeru určenému stanovami znížil, a tiež pre formálny prístup pri predkladaní kandidátky a absenciu diskusie o kandidátoch. Aj táto sťažnosť /adresovaná Kontrolnej a revíznej komisii ÚV KSČ, SČVU, Min.kultúry ČSR/ má podpisový arch, sťažovalo sa 50 akademických maliarov a sochárov, v tom dvaja zasl. umelci a jeden národný umelec. Posledným dokument je spoločné prehlásenie troch generácií z marca 87, ktoré podpísalo 243 umelcov. Jednotlivé prehlásenia boli postúpené tiež redakcii Rudého práva a Tvorby.

Na Slovensku podobná iniciatíva nevznikla. Odohrala sa však iná závažná udalosť: pri rokovaní mestskej organizácie ZSVU prišlo k narušeniu rituálu. Zúčastnení odmietli hlasovanie "na jeden šup"

a jednotlivým hlasovaním vymenili časť vedenia mestskej organizácie /je v nej organizovaná polovica všetkých výtvarníkov Slovenska/. Novým predsedom sa stal Miroslav Cipér /šperkár/, výtvarník s povestou slušného človeka. Ako povedal Pezlár /citujúc M. Gorbačov/

Celoslovenský zjazd sa konal v okamihoch, keď sa M. Gorbačov pozdravoval s Pražanmi. Na druhý deň mal zavítať do Bratislavy. V tejto situácii bolo potrebné uplatniť inú stratégiu, než pri spisovateľoch. Ak ich zjazd sa riešil pomocou cukru, pri výtvarníkoch by tento postup bol mohol vyvolať prílišný pohyb - dalo by sa čakať, že sa zopakuje atmosféra mestskej konferencie. Vedenie sa rozhodlo pre bič. Zjazd nenavštívili početné významné osobnosti, prišiel Ľ. Pezlár a prečítal prejav, z ktorého zavenuli brežnevovské Rady. : Reč bola zasa o tom, že "kvalita tvorby je v nerozlučnej spätosti s ideovosťou", že "oblasť kultúry bola a zostáva kolbištom triedneho boja", a musí odolávať "mimoriadnemu náporu anti-komunistickej propagandy". Sľubuje, že vedúca úloha strany sa posilní, zdokonalia sa jej metódy a posilní sa svetonázorová výchova umelcov, to všetko preto, aby "neuspeli imperialistické ideovodiverzné centrá".

Tón Pezlárovho prejavu je v kontexte situácie, sovietskeho vývoja i návštevy Gorbačova na prvý pohľad prekvapením. No je logický z pohľadu tých, ktorí chceli potvrdiť svoje mocenské postavenie. Pezlár sa dotkne i predzjazdovej diskusie, v ktorej podľa neho odznali "nekonštruktívne hlasy", vyskytli sa jednotlivci, ktorí "nemali pozitívny úmysel" a "útočili na vedenie zväzu". Dokonca sa objavili "prejavy anarchie a prázdneho mätenia vody". A preto sa rozhodlo, že treba "najúčinnnejším spôsobom paralyzovať odstredivé tendencie, fámy a falošné nálady".

Vidíme, že diskutér chcel zastrašiť prípadných rebelov. Uvedomuje si, že nikdy nemali takú nádej, aby si ich povšimol svet /a aby uspeli/, ako vo chvíľach, keď sa po dlhých rokoch malo dostať naše, od každého diania vzdialené mesto, do centra pozornosti svetovej verejnosti.

Pezlár /a tí, čo sú za ním a s ním/ vsadili na to, že stačí vyslať znovu osvedčené signály a rozrušené mysle schladnú, falošné nálady sa zasa zrealnia. /"Niektorí diskutéri v predzjazdovej dis-

neodvážli, aurdi však stále viac. Len málo výtvarníkov sa neza-

kusii akoby zabudli, v akej dobe žijú ..."/. Prejav mal predpokladaný účinok. Zjazd prebehol hladko a tí čo mali vo vrecku pripravení odvážny diskusný príspevok, si ho potichu odniesli domov. Zavládlo opäť ticho, veď ako povedal Pezlár /citujúc M.Gorbačova!/"Prestavba musí ľudí zjednocovať, nesmie ich rozdeľovať."

Vidno, že Pezlárov prejav zjazdu ZSVU neotvára, ale naopak. Napriek tomu vystúpilo niekoľko diskutérov. M.Cipár hovoril o nedemokratickom rozdeľovaní štátnych objednávok, o spluzodpovednosti výtvarníkov za úpadok Bratislavy... Opatrne sa dotkol témy, ktorá je explozívnejšia, než čokoľvek, čo sa týka iných umeleckých zväzov - problematického "fuškárenia" výtvarníkov. Amoralnosť a skorumpovanosť aparátu SZVU je verejným tajomstvom - aj keď verejnosť sotva môže uhádnuť rozprávkové sumy, ktoré tečú zo spoločného do vreciek zavedených výtvarníkov, vedúcich pracovníkov investičných organizácií, objednávajúcich výtvarné práce a funkcionárov zväzu /i s nimi spojených politikov/, pridelujúcich veľké štátne zákazky. Výsledky tejto kooperácie sú zväčša polutovaniahodné nielen svojim amorálnym pozadím, ale i umeleckou a realizačnou úrovňou. Má to svoju železnú logiku: kde je kľúčom k výberu umelca namiesto anonymnej súťaže "socialistická konexia", nemožno čakať špičkovú tvorbu. A za druhé - ak je honorár umelca len zlomok zo sumy, ktorú umelec inkasuje za tzv. realizáciu - potom sa zákonite zjavia veľké /to kvôli oceneniu v komisii/ ale materiálovo a technologicky úbohé /tu sa ušetrí/ diela. Občania Bratislavy ich nachádzajú na sídliskách prv než predajne potravín, bijú do oči necitlivým rušením atmosféry a mierky v centre. /Např. nová nadživotná socha A.Bagara na Hviezdoslavovom nám./ Často nevhodne ideologizujú historický a obytný priestor. Nie je to preto, že by ich tvorcovia boli takí uvedomelí, dokonca to nie je vždy ani požiadavka objednávateľa. Má to prostú príčinu, ideologicky vyspelé výtvarné dielo ľahšie prejde schvaľovacím konaním, ktorá komisia by si trúfla povedať, že např. netreba sochu. V.I.Lenina v Petržalke? Prízrak fuškárskych hriechov, všetkých tých sôch, fontán monumentálnych mozaík /mimochodom, v Bratislave je najväčšie nástenné výtvarné dielo v ČSSR na vysokej škole stavebnej/ atď. atď. leží pod slovenským výtvarným umením ako tá povestná zdochlina v pivnici. Vytiahnuť ju sa nik neodvážia, smrdí však stále viac. Len málo výtvarníkov sa neza-

pája do výroby štátnych objednávok. Účasť väčšiny v kontexte ich právneho /tretinu honoráru treba dávať ako úplatek za pridelenie objednávky/ i morálneho pozadia podväzuje sily výtvarnej obce, oberá ju o pátos, o poctivosť.

Na ľudí, ktorí cítia vinu, nie je treba brať veľký bič. Preto Pezlárova reč stačila.

Celoštátny zjazd výtvarníkov prebehol pokojne.

Manifesty výtvarných generácií sa proste nespomenuli. Na rozdiel od Slovenska normalizačné čistky neponechali vo Zväze českých výtvarných umelcov nikoho takého, kto by mohol byť otvoreným kritikom. Správu za zväz preniesol jeho predseda Jozef Malejovský. Bola formálna, podľa starej šablóny, na záver vyzýva k mierovému úsiliu. Za stranu sa zjazdu zúčastnil Alois Indra. Jeho prejav má celý rad inštruktážnych pasáží. Jeho interpretácia skutočnosti je asi takáto: Včerajšok bol dobrý, hlásime sa k nemu. Priživovali sa aj nečestní ľudia, kariéristi, konjunkturalisti. "Ktorý pokrovový prúd od nich zostal uchránený? Ale kvôli tomu ešte nemusíme prepadať panike."

Indra ukludňuje, "nie je prečo chápať kritiku a sebakritiku ako senzáciu. Zvykneme si na ňu..."

Na margo umeleckej formy sa vyjadril: "Nikto ma veru nepri-núti, aby som napr. rozlámaly bicykel považoval za sochársky vý-tvor". V časti ideových inštrukcií zasa: "Prílišné zdôrazňovanie a-politickosti umenia je často len maskou na to, čo tak mnohí eufemisticky nazývajú monkonformizmom."

Pre porovnanie si povšimnime, ako sa podobný problém spomenul na VI. zjazde výtvarných umelcov Ruskej soc.fed.republiky.

A.Morozov vystúpil proti zveličovaniu nebezpečenstva modernizmu. Nie modernizmus je nebezpečný, ale to, "že ako modernizmus, avantgardizmus, či formalizmus sa označovala aj tvorba takých skvelých realistických majstrov ako Gerasimov, Sarian, Deineka. Ich umenie neuspokojovalo vtedajších vedúcich pracovníkov zväzu. Nebezpečenstvo, že sa takéto neopodstatnené nálepky zjavia, ešte celkom ne-vymizlo. /APN, Gavril Petrosian, Pravda 18.6.87/

Na záver svojho prejavu Alois Indra povedal, že je za to, aby mladí dostali možnosť. "Nech nám však mladí nezazlievajú, keď úprimne požadujeme - a som presvedčený, že právom - aby i oni pomáhali socialistickej spoločnosti...". Na konci svojho prejavu "Skutočné dielo nevzniká vo vákuu", tlmočil rečník pozdravy vedenia a osobne prezidenta.

Upevňujú: "Stratil: Zjazdy dramatických umelcov

Do sväzov dram.umelcov patria u nás popri hercoch a dramatikoch i filmári. Vzhľadom na opisované udalosti na zjazde sovietskych filmárov sa dala očakávať na zjazde ZDU explozívna atmosféra. Bezprostredne po zjazde v ZSSR bola i u nás vlna reformnej a kritickej aktivity. Tak sa aspoň dá usudzovať z akcií ako napr. "Fórum mladého filmu" /Bratislava, dec.86/.

Na seminároch tohoto trojdňového podujatia odznelo veľa adresných kritických slov, otvorene sa hovorilo o niektorých administratívne zakázaných filmoch. V bulletine vyšla fundovaná a zdrcujúca kritika úrovne normalizačnej filmovej produkcie: "Očividné moralizování získává vrch, mělkost a uhlazenost se stává pravidlem"... "kvantita nenahradí kvalitu." /J.Jaroš/ Iný príspevok, týkajúci sa slovenských filmov s tematikou mladého hrdinu má podtitul: "Začal to Hanák". Okrem docenenia prínosu tohoto roky neželaného režiséra sa v bulletine dočítame i o jeho zastavenom filme "Ja milujem, ty miluješ" /1980/.

Na podujatí sa premietol rad dobrých filmov, o.i. dovtedy zastavený film "Pavučina".

Iným "činom nádeje" bol príspevok do predzjazdovej diskusie, ktorý uverejnila 30.3.1987 Scéna. Je to príspevok typu manifestu. Ako hlavný problém postuluje rozpor medzi slovami a činmi: ... "pod týmto vplyvom človek stráca pocit identity, vedomie mravných zásad a hierarchie hodnôt. Len ťažko potom môže uplatňovať svoje právo na osobnosť, osobitosť a na autentické formovanie svoj-

ho života. Tento rozpor sa prejavuje vo všetkých sférach spoločenského života. "Podpísaní umelci odmietajú prax administratívneho zasahovania do tvorby, upozorňujú, že ak aj vznikne hodnotné dielo, potom napriek prekážkam zo strany riadenia a nie vďaka jeho pomoci. V divadlách panuje administratívna neprehľadnosť, čo sa prejavuje všeobecným vyhýbaním sa zodpovednosti. Žiadajú reformu divadelného zákona, ktorý nedovoľuje vznik moderných divadelných zoskupení /akčného, uličného, potulného a pod. typu/. Upozorňujú: "Stratili se i mnohé jména, a my se léta tváříme jako by titó lidé a jejich díla v české kultuře nikdy neexistovali". Príspevok podpísalo 25 umelcov, medzi nimi osobnosti ako B.Hybner, P.Oslzlý, P.Scharhauser, V.Königsmark, Ján Zevarský ... atď.

Predjazdová diskusia na Slovensku nepriniesla, žiaľ, žiadny podobný ucelený a skupinový dokument. V tlači sme mohli čítať príspevky, ktoré často ukazovali najmä osobné záujmy autora /napr. príspevok šéfa opery SND B.Krišku, dekana fakulty VŠMU E.Štrica/. Zaujímavé príspevky odznali na seminári "Odras spoloč.procesov v dráme 80.rokov". Napr. V.Mlčoušek konštatuje: "život je v skutočnosti oveľa rôznorodejší, zložitejší a zradnejší, ako sa nám niekedy usilujú autori televíznych hier predstierať". Ale: "treba si uvedomiť, že televízia ... má povinnosť sledovať kultúrnu politiku strany a prostredníctvom svojich jednotlivých tvorivých úsekov naplňovať jej ideové zámery". Na adresu rozhlasových hier povedala Marta Žilková, že len zdanlivo vyhovujú požiadavke po aktuálnosti. V skutočnosti majú zjednodušený, lineárny príbeh, schému. Kladný hrdina je nepresvedčivý, neživý. Celkove však kritických hlasov bolo neveľa. Ale faktom je, že práve vládne orgány.

Celoslovenský zjazd ZSDU sa konal začiatkom apríla. Jeho priebeh narušilo vystúpenie mladého filmového kritika V.Maceka. Pokúsil sa trvať na skutočnom hlasovaní, no jeho vzbuera nenašla v prítomných umelcoch takmer žiadne zázemie. Mladý teoretik nedokázal nájsť tón, s ktorým by sa bola mohla prítomná nespokojná, no opatrná väčšina identifikovať. Odvážne vyslovil, že v našej distribúcie je vylúčených viac ako 200 filmov - no ani tento spôsob kritiky nebola v danej chvíli prítažlivý. Prítomní vedeli, že o poze-

stavených filmoch by sa dalo hovoriť, no isté ešte nie o tých z "krízového obdobia", aspoň nie o všetkých. Za nepodstatné v momentálnom kontexte považovali tiež poukazovanie na ďalšie desiatky titulov, ktoré sa nedistribujú, no nie pre politické príčiny /napr. Kleopatru a pod./.

Možno bolo vhodné trvať na vysvetlení, prečo sa nepremietajú niektoré filmy nakrútené na Kolibe v 70tych a 80tych rokoch./

Tak či tak, prítomní s mladým odvážlivcom sympatizovali a prejavili to jeho delegovaním na celoštátny zjazd, v čom im nezabránil ani manipulácie vedenia zväzu.

U iných príspevkov uverejnených v tlači (Macekovi nebol uverejnený) bol pozoruhodný príspevok režiséra trnavského divadla pre deti a mládež B. Uhlára. V krátkom, ale vecnom príspevku upozornil, že divadelníctvo je na Slovensku na úpadku; nemožno vôbec hovoriť o profesionálnych divadelníkoch, keďže herci sa živia najmä zárobkami v televízii a v rozhlase. Činnosť zväzu otvorene nazýva negatívnou, zväz zakazuje, zamietá, znemožňuje - namiesto aby tvorbe napomáhal. Profesionálnym divadlám chýbajú festivaly: "Aj slovenskí záhradkári a ovocinári si môžu výsledky svojej práce porovnať na celoslovenských prehliadkach. Iba "profesionálni" divadelníci nie."

Upozorňuje, že chýbajú názorové divadlá, jediné, Divadlo na korze, je zatvorené (správne používa pôvodný názov, divadlo "Poetická scéna", ktoré vzniklo v daných priestoroch po zákaze "Divadla na korze" nebolo jeho duchovným dedičom.

Režisér poukáže tiež na rozpor medzi oficiálnymi sľubmi a činmi v pomoci kultúre: "Súdruh predseda vlády tu hovoril o význame videotechniky. Ale faktom je, že práve vládne orgány, MK, nám pred ôsmymi rokmi vyslovene zatázali videotechniku kúpiť."

Ďalšie príspevky boli nepresvedčivé a málo adresné, aspoň tie, ktoré uverejnila tlač (Párnický, Luther, Colotka...)

súhlasť pre socializmus, keď jej ukazujeme "jen lehkou karikaturu v doprovodu slavnostních řečí." ... "Mládež je zmatená a ničemu neverí. Úprápně, dívíte se tomu?" ... "Mládež. Ako ju máme naučiť? Na záver povie, že slovo Gorbačov sa dočestiny prekladá slovom "nádej". Naša spoločnosť nestojí len pred úlohou naučiť sa myslieť po novom, ale naučiť sa nyslieť vôbec. Musíme sa znovu naučiť hovoriť. "Očistiť a osviežiť náš jazyk zubožený a zvuigari-sovaný televíziou, filmom, novinami". ... "Mládež. Čestaňte se už konečne tvárit, že je u nás všechno v pořádku."

Na celoštátnom zjazde odznali dva významné príspevky. Jeden z nich sa načas stal bestsellerom v celej republike, bol to prejav herca Miloša Kopeckého. Úryvok vyšiel po zjazde v Rudom Práve, a dokonca aj tak bol ľudmi preklepávaný a šírený. Celý prejav som čítal po týždni, možno ste ho čítali i vy. Pre istotu predsa len stručne jeho obsah. Na šiestich stranách autor pripravuje niekoľko základných tém:

- 1/ Upozorňuje, že žijeme veľkú dobu /úvod/.
- 2/ V zemi Sovietov sa deje niečo veľké, niečo naozaj skutočné.
- 3/ Autor plný nepokoja zisťuje, že u nás sa táto historická šanca trikmi a prostocvikmi rečnenia premárňuje.
- 4/ "To môže jen prohloubit beztak již povážlivou nedůvěru našeho lidu ke všemu, co slyší a co je tak často v nesouladu s tím, co vidí."
- 5/ Otázka dneška: či k Ľuďom budú i naďalej hovoriť "stále tytéž staré, truchlivé postavy."
- 6/ Autor varuje, aby sa týmto Ľuďom nedovolilo predstierať prestavbu, "stačili už tolik vecí pokazit". Títo už nemôžu prospieť, nemôžu donekonečna hrať prvé husle, každá doba má svojich nových Ľudí. "Odejdete-li včas, to jest hned, může vám být ještě poděkováno. Neučiníte-li tak sami, z vlastní jasnozřivosti, odejdete sice o něco později ale odejdete - nepochybně o tom - stejně. Jenže už ne důstojně, ale jako komické figurky. Jestliže osud socialismu leží vám tak na srdci, jak stále ujišťujete, máte skvělou příležitost pro ten socialismus něco kloudného udělat a výrazně mu prospět. Odejít."
- 7/ V ďalšom hovorí M. Kopecký o svojom profesionálnom zážitku, o záujme Ľudí o duchovné a mravné posolstvá, o hodnote tohoto záujmu. Domnieva sa, že "duchovní pojmy vzrušují čs. společnost více než sexus a voloviny."
- 8/ Varuje pred vplyvom "celonárodní schizofrenie" na mládež. Ako ju získať pre socializmus, keď jej ukazujeme "jem lehkou karikaturu v doprovodu slavnostních řečí." ... "Mládež je zmatena a ničemu nevěří. Úprávně, divíte se tomu?"
- 9/ Na záver povie, že slovo Gorbačov sa dočestiny prekladá slovom "nádej". Naša spoločnosť nestojí len pred úlohou naučiť sa myslieť po novom, ale naučiť sa nyslieť vôbec. Musíme sa znovu naučiť hovoriť. "Očistit a osvěžit náš jazyk zubožený a zvlgarizovaný televizí, filmem, novinami"... "A proboha, přestaňte se už konečně tvářit, že je u nás všechno v pořádku..."

V prejave je viacero pasáží, v ktorých sa rečník prihlasuje k záujmu o vec socializmus. /Áno, pracuji pro lid... a v posledních důsledcích pro jeho nejcennější statek - pro socializmus./ Často sa dovoláva authority Marxa a Engelsa, Marxovi patria i posledné vety jeho prejavu /neorganicky k textu zrazu upozorňuje, že od narodenia K.Marxa uplynulo 169 rokov a že on to bol, ktorý ho inšpiroval k forme, akou prejavil svoj názor /?/. Nakoniec ho, Marxa, žiada o prepáčenie, že to neurobil lepšie./

Zvláštne sú tiež citácie známych biblických zvrátov: v súvislosti so socializmom varuje, aby jeho meno nebolo brané nadarmo, zacituje "nejenom chlebem je člověk živ" v súvislosti s duchovnou zanedbanosťou mládeže a do tretice - : "Musíme vytvořit novou duchovní a mravní atmosféru a mnohé bude nám pak přidáno".

Tieto zvláštnosti hercovho diskusného príspevku tu neuvádzam preto, že by som ho chcel znižovať. Proste sú zvláštnosťami, pozoruhodnými. Zvláštnosťou /napadá ma slovo tragikomickou/ je i samotné vystúpenie tohoto herca, ktorý sa práve pred desiatimi rokmi zapojil do kampane proti Charte 77. A tá vtedy nežiadala odchod "truchlivých postav", ale len dodržiavanie platných zákonov. Priznávam, že neviem ani len hádať, či bol M.Kopecký spojený s akými politikmi. Dá sa to predpokladať, no možno v starom klauzovi dozrelo poznanie. Je to iste smiešne, predstaviť si tohoto virtuózneho prestaviteľa zvrhlíkov a podliakov ako evanjelistu mravnosti, muža zo šantánov v roli sv.Jána pred Herodesom. Ktovie, čosi mi navráva, že obe možnosti boli prítomné a typicky pre našu dobu poprepletané. Ľutujem, že som doteraz nepočul pásku prejavu, ktorá tiež koluje v našom meste. Potom by som možno vyrozumel z tónu ... aj keď ktovie, veď je to herec.

Druhý významný referát predniesol vrchný ideológ strany Vasil Biřak. Delegáti boli zasa poučení o tom, ako sa dívať na prestavbu. /"Prestavba neznamená oslabovať vedúcu úlohu strany, ale ju prehĺbovať a zdokonalovať."/ Biřak priznáva, že "socializmus sa nemohol stať hneď dokonalým". No v duchu svojho politického štýlu vzletným prirovnaním vysvetľuje dramatickým umelcom: "Režisér a

dirigent môžu niečo škrtnúť, ale Jeníka a Mařenku nemožno z Predanej nevesty vypustiť ... Predaná nevesta by prestala byť predanou". Prirovnanie socializmu k Predanej neveste by neurobil žiadny iný politik. /Ešte budeme za Biřakom banovať.../ Svoj artistný prístup k politike tentoraz potvrdil i priamym prehlásením: "... my vychádzame z marx-leninizmu. Jeho zakladatelia charakterizovali politiku ako umenie."

Biřak cíti, že i dramatikom je treba vysvetliť nejasnosti okolo kritiky Husákovej éry: "Ozývajú sa i také hlasy, že je treba prehodnotiť vývoj od r.1968 a zriecť sa stanovisk, zásad, i tých umelcov, čo pomáhali prekonať krízu. KSČ nikomu nezazlieva, kto stál bokom - ale na nikoho, kto pomáhal, nezabúda. Nikto od nás nemôže chcieť, aby sme robili ústupky rôznym politickým dobrodruhom, dezertérom a zapredancom našej vlasti".

Napokon ešte o budúcom vzhľade dramatického umenia: "Netajíme, že KSČ kladie veľký dôraz na ideovú náplň umenia. To nie je požiadavka, ktorá by mala niekoho prekvapovať a už vôbec nie rozčuľovať. Každá trieda má svoje idey a keď prevezme moc, presadzuje ich."

Čo povedať na záver? Zoznámili sme sa s názormi Biřakovej triedy, ktorá na zjazdoch vysvetlila umelcom, že predsa "nik nemôže čakať" /tento zvrät sa zjavil viackrát/, že by pripustili také zmeny, ktoré by spochybnili, či ohrozili ich pozície.

Na druhej strane sa pomenovalo mnoho problémov, ktoré sťažujú skutočný kultúrny rozvoj oboch národov. Boli to hlasy vecné a zasvätené. Iste by bolo vítané, ak by tie odvážne hlasy boli stavali najmä na podstatnejších základoch, akosú argumenty odvodené z prestavby v ZSSR. Nemožno sa dovolávať mravnosti preto, lebo je už v Moskve povolená. Odvodenosť takéhoto myslenia je dvojnásobná - veď sovietske, "urýchlenie" sa vzťahuje k stupňu rozvoja, ktorý dosiahli iné, kapitalistické štáty.

Bez ohľadu na to je dôležité, že názor mlčiacej väčšiny dostal svoj konkrétny hlas, že problémy umelcov i občanov boli vo

viacerých prípadoch vyslovené pravdivo a jasne.

Znovu sa medzi ľuďmi šíria preklepané texty umelcov. Tentoraz však tieto texty odznali na verejnosti, vyslovili ich ľudia, ktorí mali dobré postavenie a nie disidenti, ktorí - ako sa vraví - nemajú čo stratiť. Moc pochopila, že "tieto chyby v rituáli" majú obrovský dopad na myslenie ľudí. Po zjazdoch sa preto začalo čosi, čo by sme mohli nazvať "malou normalizáciou". O tom ale v budúcom káčku.

V tú stredu koncom apríla som ocenil, že sa môžem uvoľniť so svojho zamestnania v pracovnej dobe a ísť tam, kde sa niečo deje. Prednáška francúzskeho profesora, na ktorú ma upozornil priateľ, sa mala začať na Gondovej o desiatej hodine. V snahe naznačovať som pricestoval autobusom pod most SNP s tridsaťminútovým predstihom. Kráčal som pomaly po nábreží a v rúchote populárnej dopravy sa usiloval o sviatočný pocit. Márne - na prechádzky po Bratislave je zrejme neskoro. Trasy novej mladosti postupne zasfaltovali na totálnu križovetku, zoškliveli na vy-nierajúce predmestie najväčšej panelovej výšnice v Európe.

Idúcky som rozmyšľal o téme prednášky, o usloch a spojeniach. Máam svoje skúsenosti s procesom šnurovania a zausievania - tepánky našej oficiálnej kultúry si dnes málokto obuje, i ja sa usilujem čo najčastejšie chodiť bosý. Ťažšie však nesiem, že je hrozivo veľa toho rozviazaného, rozpojeného predovšetkým vo väz-bách medzi-národných, či nad-národných, ktoré ešte pred polsto-ročím zaručovali tomuto teritóriu nezameniteľný stredoeurópsky charakter.

Tregikomickou spomienkou som si vybavil obraz rozdelanej Európy, ako ho pri zájazde do NSR vystihol spolucestujúci. Po poldňovom pobyte v západnom Berlíne nás autobus previezol úze-mia NDR a po opätovnom prekročení západonemeckej hranice spečínul tento mladý muž pohľadom na jesennej krajine hospodárskeho zá-zraka a zasnene povedal: "A znova de rozprávky!" Všetci v auto-buse sme sa smiali, hoci nie každý si asi uvedomil záľudné estrie

Francúzsky profesor v Bratislave!

/O uzloch a spojeniach./

...tohoto naivného výroku...
normálne, jej "rozprávkovosť" je...
...vlastnou ekonomickou zastalostou a sociálnou neslobodou. Vše-
stranná štyridaťročná izolácia Východu a Západu spôsobila roz-
voj... kedysi spoločného európskeho osudu a povrchné, mechanické
porovnávanie súčasných životných realít navedie k poznaniu odliš-
na sa odvíjajúcich spoločenských procesov.

...jestvujú jednotlivci, ktorým časté cestovanie a pravidel-
né...
V tú stredu koncom apríla som ocenil, že sa môžem uvoľniť
zo svojho zamestnania v pracovnej dobe a ísť tam, kde sa niečo
deje. Prednáška francúzskeho profesora, na ktorú ma upozornil
priateľ, sa mala začať na Gondovej o desiatej hodine. V snahe
nezmeškať som pricestoval autobusom pod most SNP s tridsaťminú-
tovým predstihom. Kráčal som pomaly po nábreží a v rachote po-
uličnej dopravy sa usiloval o sviatočný pocit. Márne - na pre-
chádzky po Bratislave je zrejme neskoro. Trasy mojej mladosti
postupne zafaltovali na totálnu križovetku, zoškliveli na vy-
mierajúce predmestie najväčšej panelovej väznice v Európe.

Idúcky som rozmýšľal o téme prednášky, o uzloch a spojeniach.
Mám svoje skúsenosti s procesom šnurovania a zauzlovávania -
topánky našej oficiálnej kultúry si dnes málokto obuje, i ja sa
usilujem čo najčastejšie chodiť bosý. Ťažšie však nesiem, že je
hrozivo veľa toho rozviazaného, rozpojeného predovšetkým vo väz-
bách medzi-národných, či nad-národných, ktoré ešte pred polsto-
ročím zaručovali tomuto teritóriu nezameniteľný stredoeurópsky
charakter.

Tragikomickou spomienkou som si vybavil obraz rozdelenej
Európy, ako ho pri zájazde do NSR vystihol spolucestujúci. Po
poldňovom pobyte v západnom Berlíne nás autobus previezol úze-
mím NDR a po opätovnom prekročení západonemeckej hranice spečinul
tento mladý muž pohľadom na jesennej krajine hospodárskeho zá-
zraku a zasnene povedal: "A znova do rozprávky!" Všetci v auto-
base sme sa smiali, hoci nie každý si asi uvedomil záludné ostrie

A predsa - ako plynula prednáška, uvedomoval som si, že jej
obsah ma naplnil vzrušením. išlo o vyčerpávajúci sled aplikácií
uzlov a spojení v najrozličnejších súvislostiach výtvarných, lite-

tohoto naivného výroku: Západnú skutočnosť naozaj nevieme vnímať normálne, jej "rozprávkovosť" je odrazom nášho podvedomého údesu nad vlastnou ekonomickou zaostalosťou a sociálnou neslobodou. Vše-stranná štyridsaťročná izolácia Východu a Západu spôsobila roz-dvojenie kedysi spoločného európskeho osudu a povrchné, mechanické porovnávanie súčasných životných reálií nevedie k poznaniu odliš-ne sa odvíjajúcich spoločenských procesov. bola "zauzlenenosť" na-

Ak jestvujú jednotlivci, ktorým časté cestovanie a pravidel-né osobné kontakty so západným zahraničím dovoľujú i pod tlakom reálneho socializmu operovať termínom "európske vedomie" - tak ja-medzi nich nepatrím. Ak sa hlásim k európskej tradícii, je to, nede-niaľ, v mojich ústach prázdne slovo, ktoré s ničím konkrétnym ne-rezonuje. Ak poviem, že osud Európy vidím optimisticky, musím vzá-pätí uznať, že v mojom prípade je to optimizmus ničím nepodložený. A tak mi, ako slovenskému Európanovi, zostáva jediné: túžba. Tú-žim pochopiť a osvojiť si čosi zdravé z ducha dnešnej európskej a-atmosféry, predstavujúcej demokratické kontínium, ktoré nám tak-zjavne chýba. Čo viac som si od prednášky francúzskeho profesora mohol sľubovať?

Miestnosť sa ukázala malá a organizátori, zaskočení nevšedným záujmom, museli zabezpečiť náhradný priestor v inej budove. Nasle-dovali pokusy o spustenie premietacieho plátna, umiestňovanie dia-projektoru a zháňanie predĺžovacej šnúry - všetko operácie, ktoré za účasti zahraničnej návštevy vyzneli dvojnásobne /medzinárodne/ trápne. V publiku nad študentmi prevažovali výtvarníci, historici a kritici umenia, ktorí sa o prednáške vopred vzájomne informovali. Auditórium teda budilo rešpekt. Francúzsky profesor bol neobyčajne príjemný, priťažlivý človek. Nižší, v čiernom starosvetskom odev, ktorý umocňoval jeho siluetu s blahobytno vystupujúcim bruškom a drobnými rukami, živý a kultivovaný v tvári, šarmantný, presved-čivý vo vystupovaní, zdržanlivý v gestách, bol zosobnením kultúry a nevtieravej noblesy.

A predsa - ako plynula prednáška, uvedomoval som si, že jej obsah ma nenaplnia vzrušením. Išlo o vyčerpávajúci sled aplikácií uzlov a spojení v najrozličnejších súvislostiach výtvarných, lite-

rárnych, praktických, komunikačných, mystických či historických, lenže, ako sa čoskoro ukázalo, bez zjavnej významovej priority a bez závažnej pointy. V suchom preklade šéfa katedry románskych jazykov to na mňa pôsobilo dojmom blízkym odkvapkávaniu vyslúžilého vodovodu. Ak teda jedným z motívov, ktoré ma prilákali na túto prednášku /okrem skutočnosti, že prednáška francúzskeho profesora sa v Bratislave nekoná každý deň/, bola "zauzlenosť" našich pomerov a z nej vyplývajúca túžba po rozuzľujúcej reči, tak postupne som sa zmieroval s tým, že touto akciou sa nerozuzlí nič. Ako príslušník generácie /a obávam sa, že i národa/, ktorá po mnohých otrasoch a mnohoročnej letargii zápasí o svoju kultúrnu identitu /a obávam sa, že o identitu vôbec/, vzťahujúc sa čoraz úzkostlivejšie k tým najzákladnejším, teda duchovným a humánnym hodnotám svojej minulosti, ocitol som sa bezradný voči problematike takej špeciálnej, takej odťažitej od mojej každodennej skúsenosti. Nakoniec ma opäť opanoval staronový pocit priepasti medzi tam a tu, a v tomto prípade i zarážajúce podozrenie, že jestvujú krajiny, kde umelec a jeho kritik nemusí niest' kožu na trh, kde sa nepocituje imperatív nadosobnej a nadčasovej zodpovednosti a kde autor namiesto tvorby, poznačenej úzkosťou osobného i národného sebaspytovania /ale i radosťou artikulovanej nádeje/, zručne vŕši banálne protiklady bez vnútorného deja.

Keď do hluku posunovaných stoličiek zaznela elegantná formulácia prekladateľa o tom, že prednáška istotne v nás všetkých vytvorila trvalé puto sympatií, a keď odznel zdvorilý potlesk, zostalo mi smutno. Nevieam, či sa dočkám doby, keď na akademickej pôde budeme riešiť problémy takej výsostnej nadstavby, s takým zmyslom pre detail a tak kultivovane - bol by som rád. Pokiaľ však ide o problém uzlov a spojení v kontexte národnom i európskom, utvrdil som sa v presvedčení, že ho budeme musieť pre našu potrebu formulovať my sami a tu. Pri všetkom optimizme sa obávam, že to bude téma veľmi bolestná a že nám sotva zostane čas zaoberať sa uzlami na vreckovke. Jej s úsmevom vystrúhol poklonu, poďakoval za úprimnosť, ktorá vniesla do akademickej debaty o umení ozajtnú živosť a uľahčene oznámil výsledok plebiscitu, že väčšina Ne. Mo

psychotriller. Upravilo sliepka a vajci. jedna hodina ráno a mal som radosť, že nevystavili skúšku môj snobizmus. Tajne si totiž myslím, že Pasolini je nehodný môjho spánku.

Ležal som v posteli a pozeral do tmy. Herečka mi ostala pred očami - som jej rovesník. Dráždila ma k smútku jej hysterická tužba žiť, ktorá sa tak dôsledne spájala s aroganciou a neochotou počúvať aspoň chvíľu toho nesympatického intelektuála. Zatiaľčo ja som zaspávan, predstavujem si, že ona sa s ním ešte háda, už bez rany. Posledný aprílový večer som sedel do noci pri televízii. Na Viedni sľubovali, že až skončí Café Central, pustia Pasolinioho Teorému. A keď nie to, tak aspoň muzikál Rocky horror a v najhoršom prípade psychotriller z päťdesiatych rokov, ktorého názov som už zabudol. Rozhodnúť majú telefonicky rakúski televízni aktivisti.

Lenže diskusia sa ťahala a čašník stále dolieval víno na znamenie, že ešte sa nekončí. Žena už išla spať a ja som tiež pomaly strácal trpezlivosť. Wiener Festwoche, koncerty, divadlá a výstavy, na ktoré ma na zajtra večer zlomyseľne pozývajú, som sa rozhodol ignorovať. Ožil som až pri pohľade na zaujímavú mladú herečku. Vysoká, celá akási vytiahnutá až po štíhle prsty a trochu konskú tvár, pohadzovala hlavou a odfrkovala vášňou proti nesympatickému chlapíkovi, ktorý sa unavene usmieval. "Čo to tárate? Aká zmena stavu sveta? Ste alibista a ja vám vravím, že všetky vojny sú rovnaké, tridsaťročná, prvá, druhá svetová, aj tá posledná! Proti nej budem bojovať všetkými silami, burcovať ľudí, aby si uvedomili, že je v našich silách jej zabrániť. Už žiadne vojny, žiadny Černobyl a všetka táto Scheisse..." U očí jej sršal oheň a síra na chlapíka, ktorý sa zachrípnuto pokúšal čosi namietnuť v okamihu, kedy logala pivo. Tak ju pobúril, že nedopila a prskala penu od úst: "Čo vy viete o mladých? Ja som mladá a všetci moji rovesníci rozmýšľajú tak ako ja!" Znovu pohodila hlavou, ohrnula pysky a zavlnila krásnym telom v priliehavých šatách, o ktorom si tajne myslím, že ho nemieni darovať rase takej nehodnej, ako sú muži.

Moderátor jej s úsmevom vystrúhol poklonu, poďakoval za úprimnosť, ktorá vniesla do akademickej debaty o umení ozajstnú živosť a uľahčene oznámil výsledok plebiscitu, že väčšina Rakúska si želá

psychotriller. Uľavilo sa aj mne, bola jedna hodina ráno a mal som radosť, že nevystavili skúške môj snobizmus. Tajne si totiž myslím, že Pasolini je nehodný môjho spánku.

Ležal som v posteli a pozeral do tmy. Herečka mi ostala pred očami - som jej rovesník. Dráždila ma k smútku jej hysterická túžba žiť, ktorá sa tak dôsledne spájala s aroganciou a neochotou počúvať aspoň chvíľu toho nesympatického intelektuála. Zatiaľčo ja teraz zaspávam, predstavujem si, že ona sa s ním ešte háda, už bez kamier, ale v rovnakej póze. Potom príjemne otrávená alkoholom a nikotínom sadne do svojho malého Forda, odvezie sa do bytu v podkroví secesného viedenského domu, hodí sa do postele a zobudí sa napoludnie, osprchuje sa, alebo sa radšej hodí do vane, nech vôňa Fa Duschbadu vytrie pachuť opice, pustí si k tomu zo Sony veže Stravinského /je to tiež intelektuálka/ a uvarí si potom raňajky z pšeničných klíčkov a mlieka, ktoré kúpila v ekologickom obchode. Namaľuje sa športovo, lebo ide hrať tenis s priateľkou a keď odchádza, práve zvoní telefón. Jej diskutér, režisér z Burgtheátru, jej gratuluje ku včerajšku a pozýva ju na večeru po jej predstavení, na ktoré sa on veľmi teší. Herečka chvíľu uvažuje, potom oduje spodnú gambu a zarecituje do mušle: "To, čo som včera povedala, som nepovedala preto, aby ma na večeru pozval režisér z kameného divadla, ale preto, lebo mám pravdu. Váš obdiv ma nezaujímá, zbohom." Zamyslene si mrmle čosi o egoistických, konzervatívnych tupcoch, ktorí filozoficky zdôvodňujú svoju nečinnosť. Povedala by mu všetko od plúc pri drahejšej večeri, ale v tom čase má schôdzku o zajtrajšej prvomájovej demonštrácii proti americkým raketám.

Náš bratislavský prvý máj som zaspal. Tí, čo rok čo rok chodia okolo tribúny, sa nakoniec dočkali. Ich trpezlivosť im priniesla pohľad na vajce stekajúce z obleku predsedu SNR a to veru nie je maličkosť.

Trasiem sa o osud toho výtržníka, ktorý zaútočil na verejného činiteľa, pobúrnil, ohrozil, zneuctil, poškodil a ktovie aké paragrafy ešte naplnil, snažím sa domyslieť, čo ho doviedlo k tomu majiteľu svedčuje o tom, o koľko sa svedčuje vôľa k jeho obrane.

že obetoval niekoľko vajec do svojej rannej praženice a išiel brá-
ich spolu so svojou existenciou zahodiť na tribúnu. Bratislav-
ská legenda dáva presnú odpoveď, hoci neviem, do akej miery je
pravdivá. Na otázku vyšetrovateľa, či mu to stálo za to, zničiť
si takto život, mladík, vysokoškolák, odvetil: "Aký život?"

Má pravdu, žasol som. Žijeme taký život, že nemá hodnotu
jedného neoploďneného vajca. On vyslovil môj najhlbší, a preto
iracionálny pocit, že bude stále horšie, že logika vývoja záko-
nite smeruje k zlému. Ten mladík je mi blízky tak, ako je mi
herečka protivná. Pre ňu cena života nespočíva v jeho hodnote
"an sich", ale v jeho možnostiach, v predstavách, ako ho napl-
niť. Západ má na výrobe a naplnení týchto predstáv založenú
svoju ekonomiku a viem si predstaviť, že by som sa anihilácie
v atómovom ohni bál oveľa viac, keby som vedel, že namiesto
smrti by som sa mohol voziť vo Fordke, hrať tenis a divadlo,
či pred kamerou vynadať, komu sa mi zachce. Čo len jednu z tých-
to radosti si môže u nás len málokto dovoliť a všetky dokopy
si neužije ani ten najbohatší snob.

Ako vysoko si ľudia na Západe cenia svoje zdravie a životy
som pochopil až pod spoločným mrakom z Černobyľu. Bolo mi síce
sympatické, že sa diskutovalo o tom, či jesť alebo nejесť mrkvu
a reďkovky, o šaláte ani nehovoriac a že vymenili deťom piesok
na ihriskách. Trochu som im závidel ich možnosti, lebo aj ja som
sa chvel o svoje chúlостivé gény, ale zároveň mi bolo podozrivé
a hnevalo ma, že hypochondrickí Rakúšania mi toho o šaláte naroz-
právali toľko, že zabudli na hladné deti v Etiópii, vykašľali sa
na Nikaraguu a na rozum im neprišli ani nešťastníci napríklad z
Kijeva, ,prosto, ostal som bez zpráw.

Preto ma dráždila moja herečka. Burcovala so zápalom proti
Černobyľu a vojne, mala však pritom na mysli svoj jarný šalát,
špargľu, avocado, tenisové kurty a svoje divadlo. Jej hysterická
zlosť bola zlosťou dieťaťa, ktorému beriate najobľúbenejšiu hrač-
ku, v tomto prípade život. Ale vravím si, že možno nie je také
dôležité, z akých pohnútok kto bráni svoj život. Jeho cena sa pre
majiteľa zvyšuje o toľko, o koľko sa zvyšuje vôľa k jeho obrane.

Potom už treba len dúfať, že sa akýmsi logickým samopohybom obráti majiteľova pozornosť k tomu, čo vlastne bráni, totiž k hodnote života "an sich". Držím im palce.

A čo my? Naša zanovitá pracovitosť na svojom, fatalizmus a apatia neveštia nič dobrého. Vôľa žiadať to, čo k slušnému životu patrí, už dávno vymizla a zdá sa mi, že mizne aj vôľa brániť holú existenciu. Potom jeden len tak hodí vajce a samozrejme, moja prvá myšlienka bola: nebude to nabudúce granát? Pretože u nás na rozdiel od Viedne, nás vláda dennodenne učí - Černobyl to presvedčivo dokázal - že cena ľudského života je nízka.

A ja? Tiež som si podozrivý. Radšej než Pasoliniho by som videl Rocky horror a aké bolo moje zdesenie, keď som videl, že s thrillerom sme prehrali len o chl! Byť vo väčšine, ešte aj rakúskej, je to posledné, čo si želim.

Takto sebrany do obrany sa vonkajšiu silám podrobuje, nechá sa nimi viesť, lebo z jednej strany sa mu hrozí odobrením časových radostí, z druhej strany smrťou v lokálnom alebo globálnom konflikte s nepriateľom. Takto oddelené zväzba tieto sily nepôsobia, ale rafinované sa spájajú do ideologických sloganov K.K. typu "buduj vlast, posilniá mier".

Aký charakter majú tieto sily, ktoré nás fatálnym spôsobom odovzdávajú slobode rozhodnutia a činom sa vyhnúť príčinným súvislostiam, ktoré nad nami esnujú mocnosti? Čo znamená pre nás nepriateľ? Aká je to vec, pre ktorú sa môžeme vzdať časových výhod a osobného pokoja? Ako nazvať stav, v ktorom dnes žijeme, aký charakter má naša dejinná epocha?

Český filozof Jan Patočka je na Slovensku známy ako jeden z prvých "sluvčích" občianskej aktivity Charta 77. Umrel pred desiatimi rokmi po opakovaných výsluškoch, v kampani, ktorú rozpúťali štátne orgány po uverejnení základného prehlásenia. Menšej známe sú myšlienky a filozofické úvahy o slobode, duchovnom obraze a "solidarite otrávených vo viere v deň, život, mier", ktorými tento filozof žil a ukázal, čo znamená vôľa k slobode rizika, v "ukázaní sa dobrým na hranici ľudských možností, ktorú volia tí najlepši, čo sa rozhodujú pre trvalú spomienku v pamäti smrteľníkov výmenou za

afemerne predĺženie pohodu "Na hranici ta", ako komentoval Herakleitos vo svojej eseji /Nad jednou esejou Jana Patočku/ "Borečie ako vojna".

V eseji Patočka ukazuje "energetickú situáciu, ktorá viedla k vzniku prvej svetovej vojny, ukazuje, aké možnosti vtláčili charakter tejto dejinnej epochy a ako požiar druhej vojny premenil vo vojnu tlejúcu, ktorá trvá dodnes a v ktorej Sila, evlačajúca vôľu k žiacom používa rovnaké praktiky ako na línii frontového ohňa.

Prvá vojna bola označovaná za inferno, za "kozmičné diablo", Priznajme si, život nám je drahý. Jeho cenu však nevnímame eschatologicky, z pohľadu vlastnej konečnosti, ale cez jednotlivosti, ktoré život utvárajú a udržiavajú, aby bol znesiteľný vo svojej každodennosti. Život človeka, to je jeho rodina, priatelia, zamestnanie, záľuba, vášne. Cenu života ako hodnotu pociťuje v relativite, ktorá vzniká v poli síl, pôsobiacich zvonka. Človek takto zahnaný do obrany sa vonkajším silám podrobuje, nechá sa nimi viesť, lebo z jednej strany sa mu hrozí odobraním časných radostí, z druhej strany smrťou v lokálnom alebo globálnom konflikte s nepriateľom. Takto oddelene zväčša tieto sily nepôsobia, ale rafinovane sa spájajú do ideologických sloganov typu "buduj vlast, posilniš mier". obecného pohybu, ich existencia je len médium Aký charakter majú tieto sily, ktoré nás fatálnym spôsobom zbavujú slobody rozhodnutím a činom sa vyhnúť príčinným súvislostiam, ktoré nad nami osnujú mocnosti? Čo znamená pre mňa nepriateľ? Aká je to vec, pre ktorú sa môžem vzdať denných výhod a osobného pokoja? Ako nazvať stav, v ktorom dnes žijeme, aký charakter má naša dejinná epocha? smrtíkov prvej vojny - Patočka cituje Teilharda Český filozof Jan Patočka je na Slovensku známy ako jeden z prvých "mluvčích" občianskej aktivity Charta 77. Umrel pred desiatimi rokmi po opakovaných výsluchoch, v kampani, ktorú rozpútali štátne orgány po uverejnení základného prehlásenia. Menej známe sú myšlienky a filozofické úvahy o slobode, duchovnom obrate a "solidarite otrasených vo viere v deň, život, mier", ktorými tento filozof žil a ukázal, čo znamená vôľa k slobode rizika, v "ukázaní sa dobrým na hranici ľudských možností, ktorú volia tí najlepší, čo sa rozhodujú pre trvalú spomienku v pamäti smrteľníkov výmenou za

efemérne predĺženie pohodlného života", ako komentoval Herakleita vo svojej eseji "Vojny 20.storočia a dvadsiate storočie ako vojna".

V eseji Patočka ukazuje "energetickú situáciu, ktorá viedla k vzniku prvej svetovej vojny, ukazuje, aké moci vtlačili charakter tejto dejinnej epoche a ako požiar druhej vojny premenil vo vojnu tlejúcu, ktorá trvá podnes a v ktorej Sila, evládajúca vôľu k činom používa rovnaké praktiky ako na línii frontového ohňa.

Prvá vojna bola označovaná za inferno, za "kozmičné dianie", nesená ľuďmi, ale súčasne ľuďmi svojimi rozmermi presahujúca. Účastník vojny sa pociťoval ako mechanická súčiastka a pochopenie významu celého diania bolo nad jeho schopnosti. Druhá vojna už mala príliš zjavné príčiny a priebeh a podobné dojmy nezanechala. Prešla však do trvalého stavu, ktorý možno označiť ako tlejúci, pociťovaný ako ani nie vojna, ani nie mier. Patočka tvrdí, že toto storočie má výrazne iný ráz ako predchádzajúce veky, že ho zahľadá noc, smrť, vojna. Výklady a komentáre k prvej vojne majú spoločný rys: na situáciu nazierajú z hľadiska ideí minulého storočia, ktoré charakterizuje triáda "deň, život, mier", čo sú synonyma pohľadu, ktorý považuje život za dejinné kontinuum, v ktorom sú jednotlivci len nositeľmi obecného pohybu, ich existencia je len médiom toho pohybu a smrť znamená iba výmenu vo funkciách. Jediné, čo má "pozitívny" význam je táto kontinuita, tento pohyb, vojna je iba nepríjemnou, aj keď nutnou prestávkou v záujme istých cieľov života, vojnové dianie nemá samo osebe žiadny "pozitívny" význam. Tienistá stránka - smrť - sa z hľadiska tejto kontinuity neuvažuje.

Osobné výpovede účastníkov prvej vojny - Patočka cituje Teilharda de Chardin a Ernesta Jüngera - však ukazujú, že na dne ich skúsenosti z frontovej čiary je aj čosi pozitívne. Ich zhodná skúsenosť je pocit nezmyselnosti a absurdity celého diania: najdrahocenejšie čo človek má, sa tu kmása na kusy. Prvý dôsledok je presvedčenie, že svet, ktorý také niečo plodí, musí zmiznúť. "Táto podoba zážitkov a ich dôsledkov, podoba aktívneho odpudenia, je vojnovým konflikte. V smere síly sa prehodnocujú všetky tradičné hodnoty a chápania súcna, ktoré zspečalo vznikom mechanickej

pri koreni veľkého fenoménu boja za mier". Druhý dôsledok: ~~nená~~ nepriateľ už nie je absolútnym protivníkom, ktorý stojí v ceste mierovej vôli, nie je tým, čo tu má byť odstránené, ale je spoluúčastník tej istej situácie, spoluobjavuje absolútnu slobodu - nezávislosť na úlohách dňa. Nepriateľ je ten, s ktorým je na základe tejto zážitku možná zhoda o protiklade.

"Tu sa teda otvára", píše Patočka, "priepastná oblasť, modlitby za nepriateľa, fenomén milovania tých, kto nás nenávidia - oblasť solidarity otrávených napriek ich protikladu a sporu." A ďalej píše: "Najhlbším objavom frontu je teda táto vyklonenosť života do noci, boja a smrti, neodpísateľnosť tejto položky v živote, ktorá sa hľadiska dňa zdá čírou neexistenciou, premena životného zmyslu..."

Na rozdiel od križiackych výprav a napoleonských vojen sa na vzniku prvej vojny podieľala negatívna idea, ktorá vznikla zo stupňujúceho sa presvedčenia, že neexistuje objektívny zmysel sveta a že je len záležitosť sily a moci taký zmysel v ľudskom priestore realizovať. Stáli tu proti sebe snaha o zachovanie statu quo, reprezentovaná demokratickými západoeurópskymi štátmi na čele s Francúzskom ako dedičom Západorímskej ríše a Nemecko, ktoré už dávno pred vojnou premieňalo Európu na energetický komplex. Revolučnou stranou v rodiacom sa konflikte, ktorá sa najviac blížila skutočnosti nového vedecko-technického veku bolo, ako dokazuje Patočka, práve toto Nemecko, s najnápadnejším rysom zvedečenia v zmysle chápania vedy ako techniky - podriadenia poznávania funkčnosti, použiteľnosti. Tento faktický pozitivizmus dokázal využiť tradície starej ríše - konvencie, históriu, teológiu, filozofiu - pre organizovanie novej spoločnosti disciplíny, práce výroby a plánovaného budovania.

Prvú vojnu považuje Patočka za udalosť v dejinách 20. storočia, ktorá rozhodla o ich charaktere. Svet sa premenil na laboratórium, kde sa uvoľňujú obrovské zásoby energie najefektívnejšie práve vo vojnovom konflikte. V znamení sily sa prehodnocujú všetky tradičné hodnoty a chápania súcna, ktoré započalo vznikom mechanickej a sa všetkým a tým radikálnejšie, čím bude jeho sľub vzdialenejší

prírodovedy, už nestoja v ceste žiadne konvencie. Vojna znamená "akútnu opozíciu, najistejší prostriedok rýchleho uvoľnenia akumulovaných síl a ... rozkol, ktorý silu používa k svojmu prechodu z potencie na aktualitu". Do vojnového ohňa posielajú ľudské sily dňa, aby realizovali "mierové ciele", lebo vojna je pre ne len epizódou, odkladom budovania diela. plánujú z hľadiska budú-Patočka takto vysvetľuje eternizáciu stavu, ktorý trvá dodnes a ktorý v nás vyvoláva pocity o jeho charaktere: "Tak začína rok 1917 vpádom radikálnych revolucionárov ... nová vojna, ktorá stojí kolmo k dovtedajšiemu boju proti statu quo na oboch stranách podľa iného mierového konceptu ako bol ten, ktorý mali na mysli Nemci ... Od tejto chvíle sa vedie vojna tak, že sa čaká a ráta sa so vzájomným oslabením, ba zničením dvoch protivníkov, ktorí sú prikovaní v zápase na život a na smrť. Vyčerpanie jedného a víťazstvo druhého bude len taktickým momentom iného boja; víťazstvo bude zdanie, v ktorom sa pripravuje budúca porážka, porážka bude fermentom nových bitiev. Víťazný mier je ilúzia, v ktorej sa víťaz bude mravne rozkladať. A že vojna trvá ďalej je zrejmé z toho, že v zemi revolúcie pracuje na plné otáčky to isté vyradenie všetkých konvencií, tá istá bezohľadnosť k životu, ten istý jed podozrenia, ohovárania a demagógie, ktoré sa udomácnili v dňoch, keď front vládnol všetkému a keď sa používali nielen bojové prostriedky ohňa, ale sa využívali hlavne všetky slabiny protivníka a všetky možnosti dohnat ho k vnútornému zrúteniu, aby sa /aspoň na chvíľu/, dosiahlo svoje. Čo však v tomto bezohľadnom zápase triumfuje, je opäť sila a tá používa mier ako prostriedok k boju, takže sa mier stáva sám súčasťou vojny, jej ľstivou etapou, ktorá protivníka poráža bez výstrelu..."
Od tejto chvíle deň, život, mier vládne nad telom i dušou človeka pomocou smrti, lebo život je jeho najvyššou hodnotou. Aj poznanie nezmyselnosti vojnového diania, ktoré viedlo účastníkov bojov k odhodlaniu zmietať celú skutočnosť, ktorá také niečo učinila možným, dokážu sily dňa využiť vo svoj prospech. "Kto sľúbi vo všetkej vážnosti, že toto radikálne znemožní, má nás mať celých a so všetkým a tým radikálnejšie, čím bude jeho sľub vzdialenejší

sociálnym realitám dnešného dňa, ktoré viedli k takému niečomu".

Tu je to iné, nové: deň, život, mier vládne pomocou smrti. Mier sa mení na vôľu k vojne a človeka dokáže zvecňovať dovtedy, kým mu ponechá nádej na každodennosť, na povolanie, životnú dráhu - na možnosti, o ktoré sa musí strachovať. Sily, ktoré pretvárajú našu skutočnosť na sľubovaný obraz, plánujú z hľadiska budúcich generácií, ľudí posielajú na smrť, aby druhým zaistili budúci deň v podobe pokroku a nových možností. Človek je smrťou a strachom pútaný k životu a najviac manipulovateľný. Skúsenosť, keď človek stojí v ohni voči protivníkovi, je absolútna. V tejto situácii sa človek ocitne pred prázdnotou: obet obetovaných nie je prostriedkom ku..., neotvára ďalšiu cestu budovania, pokroku, vrchol je práve tu, v tomto vzdaní sa života. Za týmto vrcholom už nie je nič ďalšie. Tu sa ukazuje absolútna sloboda od záujmov mieru, dňa, života. Význam tejto skúsenosti je práve v oslobodení sa od služobnosti života. "Bnešná forma vojny", píše Patočka, "je tento polevičný mier, v ktorom protivníci mobilizujú a rátajú s demobilizáciou druhého. Aj táto vojna má svoj front a svoj spôsob ako spaľovať, ničiť, zbavovať ľudí perspektív, ako s nimi narábať ako s materiálom Sily, ktorá sa uvoľňuje. Je tu však aj iný front, rezistencia voči týmto demoralizujúcim, terorizujúcim a Estivým motívom dňa. Je to odhalenie ich povahy, protest, ktorý sa platí krvou, čo netečie, ale hnije vo väzeniach, v ústraní, v zničených životných plánoch a možnostiach - a ktorá opäť potečie, akonáhle to Sila uzná za výhodné. Pochopiť, že tu je miesto, kde sa odohráva vlastná dráma slobody; sloboda že nenastáva "až potom", keď bude boj skončený, ale svoje miesto má práve v ňom... Že tí, kto sú vystavení tlaku Sily sú slobodní, slobodnejší než iní, čo prizierajú a čakajú, kedy na nich dojde ... znasená duchovný obrat."

"Frontová skúsenosť" je skúsenosťou každého jednotlivca zvlášť vrhnutého k svojmu vrcholu, z ktorého neostáva iné, len zas zostúpiť späť do všedného dňa, kde sa ho neodvratne zmocní vojna v podobe mierového plánovania Sily. Jediný prostriedok, ako tento stav prekonať, je "solidarita otrasených".

Tieto myšlienky osvetľujú duchovné zázemie, z ktorého vznikla občianska aktivita Charta 77, ako patočkovská "solidarita otrasených", čo sú schopní pochopiť, o čo beží v živote a smrti. Že dejiny sú konflikt len života, holého a spútaného strachom so životom na vrchole, ktorý neplánuje budúce dni, ale vidí jasne, že všedný deň, jeho život a "mier" majú svoj koniec.

A ľuďom, ktorí podliehajú fascinácii Silou a prostredie Charty označujú za politicky nemohúce, bezkonceptné a neakčné, Patočka odkazuje: "Solidarita otrasených sa buduje v prenasledovaní a neistotách: to je jej front, tichý, bez reklamy a senzácií i tam, kde sa ho snaží vládnúca Sila zmocniť. Nebojí sa nepopulárnosti, ale ju vyzýva a volá ticho, bez slov".

Stal mi len najlepší z nich.

Peter bol vždy o hlavu menší odo mňa, chudý, neďuživý, s pavčiami nohami, na ktorých sa mu vydúvali kolena ako hrče na chorom stroje. Pritom behal ako zajac a aj basketbal s nimi hrával, hoci ledva dohodil na kôš.

- elje-

Až do maturity sme sedeli v jednej lavici a potom naposledy, na prijímačkách. Peter sa chcel stať chirurgom. Vždy bol o čosi lepší odo mňa a nadiktoval mi písenky, mňa potom prijali a jeho nie. Bola taká doba, či dodnes vlastne je, Peter mi nič nevydial, keď som sa nakoniec v septembri rozhodol zapísať.

Bez rozlúčky mi však zamkol z očí. Každý deň som chodil k nemu domov, ale ani jeho rodičia nevedeli, kde práve je. Nechal som mu u nich list, aby ma zavelal, že som rozhodnutý odísť zo školy a že ujdeme spolu von. Čakal som celé mesiace a zatiaľ čo on sa nezýval, začala ma medicína baviť.

Posit, že som na nej neprávom, postupne slabel, hoci vedomie viny voči Petrovi sa asi nepozerovane usadilo na dne mojej duše. Prestal som ho hľadať a stal som sa najlepším študentom v krúžku. Žil som však osamelo a po skončení školy som odišiel od rodičov, z peňasí, ktoré mi dali do života, som si kúpil byt v Petrálke. Hrával som si nočné služby na chirurgii, aby som spával

Oliver Svišť
Stará známosť

...som to najmenej a tiež preto, lebo utrpenie iných mi pomáhale relativizovať nepríjemné dôsledky mojej vlekkej melanchólie. Poznamenala ma natoľko, že hoci mám tričesť, musím sa každé ráno poserať na tvár plnú hlbokých rýh a vlasy mi závratným tempo šedivieja.

Až raz, asi pred mesiacom, som ho stretol na ulici. Kráčal po dlážke Michalskej a pozeral pred seba prázdny pohľadom sa

V detstve som mal plno priateľov. Bola to vzrušujúca doba, kedy vládli vzťahy na život a na smrť. Už nikdy potom som nezažil takú búrku citov voči svojmu pohlaviu ako v škôlke a prvých rokoch školy, dodnes nechápem, ako a kam sa vytratili všetci tí kamaráti. Ostal mi len najlepší z nich.

Peter bol vždy o hlavu menší odo mňa, chudý, nezuživý, s pavúčími nohami, na ktorých sa mu vydúvali kolená ako hrče na chorom strome. Pritom behal ako zajac a aj basketbal s nami hrával, hoci ledva dohodil na kôš.

Až do maturity sme sedeli v jednej lavici a potom naposledy, na prijímačkách. Peter sa chcel stať chirurgom. Vždy bol o čosi lepší odo mňa a nadiktoval mi písomky, mňa potom prijali a jeho nie. Bola taká doba, či dodnes vlastne je, Peter mi nič nevyčítal, keď som sa nakoniec v septembri rozhodol zapísať.

Bez rozlúčky mi však zmizol z očí. Každý deň som chodil k nemu domov, ale ani jeho rodičia nevedeli, kde práve je. Nechal som mu u nich list, aby ma zavolať, že som rozhodnutý odísť zo školy a že ujdeme spolu von. Čakal som celé mesiace a zatiaľ čo on sa neozyval, začala ma medicína baviť.

Pocit, že som na nej neprávom, postupne slabol, hoci vedomie viny voči Petrovi sa asi nepozorovane usadilo na dne mojej duše. Prestal som ho hľadať a stal som sa najlepším študentom v krúžku. Žil som však osamelo a po skončení školy som odišiel od rodičov, z peňazí, ktoré mi dali do života, som si kúpil byt v Petržalke. Brával som si nočné služby na chirurgii, aby som spával

doma čo najmenej a tiež preto, lebo utrpenie iných mi pomáhalo relativizovať nepríjemné dôsledky mojej vleklej melachólie. Poznámala ma natoľko, že hoci mám tridsať, musím sa každé ráno pozerat' na tvár plnú hlbokých rýh a vlasy mi závratným tempo šedivejú.

Až raz, asi pred mesiacom, som ho stretol na ulici. Kráčal po dlažbe Michalskej a pozeral pred seba prázdny pohľadom zamyslených. Bolo to ako zjavenie, alebo skôr ako zázrak našej psychiky, ktorá reaguje na dávne impulzy. Petrova tvár vo mne vyvolala zabudnuté chvenie prekypujúcej energie, ktorú sme vtedy spoločne hýrivo spaľovali v tomto driemajúcom meste, čo sa dodnes z toho spánku neprebralo, až uspalo aj mňa.

V náhlom automatizme som zapískal na prstoch našu tajnú znelku a videl, že Peter v pol kroku zastavil ako pes s lebkou vo vzduchu, keď nejaký zvuk alebo pach naladil jeho inštinkty, obzeral sa okolo, ale to už som bol pri ňom a mykal ho za plece od vzrušenia:

"Peter, si to ty?"

Triasol som jeho dengľavou postavou, až mu hlava lietala zo strany na stranu. Vôbec sa nezmenil, aj teraz sa usmieval tým neurčitým, nevinným úsmevom, ktorým všetkých oklamal, iba mňa nie, iba ja som vedel, aká sa za ním skrýva sústredená sila a nehnuteľný balvan charakteru.

"Ty ešte žiješ?" odvrkol pohrdavo. "Vyzeráš ako smrť. Kto ťa tak dokaličil?"

Desať rokov zo mňa spadlo ako ťažký zimný kabát. Akoby sme si len včera zapískali na rozlúčku. Stál som tam šťastím bez seba. Dohodli sme sa, že prídem poobede k nemu, vysvetlil mi svoju adresu, potľapkal ma po pleci a zmizol.

Nikdy som v týchto častiach mesta nebol a názvy uličiek mi nič nehovorili. Rad radom sa k sebe tlačili malé domčeky, občas medzi nimi ako vyrazený zub jeden chýbal, alebo po ňom ostala len

hromada tehál a zhnitých trámov. Pripomínalo mi to perifériu amerického mesta z tridsiatych rokov, pravouhlé križovatky, okýptené aleje, prach a slnko. Nikde nikto, do cesty sa mi nepriplietlo iba jedno sebavedomé psisko a malé cigánča so sviečkou pod nosom.

Zazrel som jeden dom obstavany kol dokola šrotom a haldou handár, z okna vykukoval obrovský buldog. O kus ďalej si ktosi pristavoval k múru izbu z preglejky a oproti sa z chatrče dočierna obhoretej dymom liala muzika z americkej hitparády. Čistý zvuk hifi stereo, pod reproduktormi v oknách sedela vonku na lavici krásna Cigánka v šatách od Štefanela a fajčila Marlboroky. Inak kam oko padlo, tam som videl rozbité ploty, potrhane fóliovníky, térové strechy, vlhké múry, deravé chodníky a kaluže vody po včerajšom daždi.

Pred krčmou som objavil hlúčik chlapov v montérkach, sedeli na chodníku a pili pivo. Spýtal som sa ich na ulicu, jeden z nich mi bez slova ukázal rukou smer, ktorým som sa ihneď pobral.

Prišla mi otvoriť Petrova žena. Pekná plavovláska s dievčenskou tvárou aj postavou, zarazili ma len jej sivé oči, ktorých pohľad po mne kľzal akosi príliš pomaly a úsmev, nepatrne naznačený zodvihnutými kútikmi úst, mala akosi príliš zdržanlivý.

"Vitajte", podala mi tenkú ruku, "Peter vás už čaká".

S námahou som ovládal svoje vzrušenie, keď som kráčal za ňou pomedzi husté kríky k domu. Podvedome som vždy Petra vnímal ako súčasť seba samého a naopak, dúfal som, že aj mne sa podarilo na veky do neho vložiť kus svojho ja. Očakával som, že teraz uvidím svoju inú možnosť, možnosť, ktorú som nevyužil a ktorá mi svojou paralelnou existenciou kdesi v cudzom čase roky strpčovala môj autentický život.

Peter sedel po indiánsky v starom prútenom kresle a fajčil fajku. V tieni obrovského gaštanu stál rozprávково malý biely dom. Pri ňom sa rozpadala drevená kôlna prerastená na nepoznanie mohutným orgovánom, o kus ďalej altán s deravou strechou zakrytoul nepozeral sa mi do očí, ako to kedysi mával vo svyku, hľadel do

divým hroznom, pod nohami som cítil hustú, vlhkú trávu a všade vyrážali listy chrenu a výhonky bazy.

Z vône orgovánu sa mi takmer podlomili nohy, zosunul som sa do kresla oproti Petrovi a s prižmúrenými očami nechal v sebe víriť duchovnú rozkoš z našej vzájomnej blízkosti. Čím dlhšie sme mlčali, tým intenzívnejšie som cítil, že mizne priepasť času, ktorá nás delila a prvý som začal rozprávať.

Trvalo to dlho, napriek tomu, že môj príbeh je na prvý pohľad jednoduchý, obyčajná kariéra lekára na chirurgii, bez väčších úspechov alebo chýb, s priemerným talentom a perspektívou. Lenže fakty nehovoria nič, ba dokonca pochybujem, že sú faktami. Ich hodnota, napríklad môj lekársky diplom alebo byt v Petržalke, je fiktívna, chýbajú mi pevné meradlá, celý náš svet sa podobá pohyblivému piesku, ktorý raz človeka udrží, raz ho nechá padnúť do hĺbok, jeho podstata a úmysly sú nevyspytateľné. Jedinou autoritou a kritériom bol vždy len Peter a konečne som teda mohol rozprávať, lebo bol tu a počúval ma. Hovoril som o prebdených nociach, tri mesiace som trpel takou nespavosťou, že mi hrozilo smrteľné vyčerpanie a nikomu som nemohol povedať, že môj spánok odišiel k nemu, lebo som to nevedel. Túžil som zbaviť sa svojich múk a samoty, ale neoženil som sa, lebo som sa bál jeho posmešného úsmevu, všetko to boli husi, mal prirodzene pravdu. Za všetko môže moje nevedomie, moja hlúposť, zabudol som na Petra a nevedel, že jeho musím hľadať, keď chcem nájsť seba. Nič som nechápal, to až teraz sa mi všetko vynára, keď ho pred sebou vidím nehybne sedieť s fajkou v kútiku úst, moje šedivejúce vlasy a šklbanie viečka, moje depresie a bolenie hlavy, za to, že som ho opustil, za to, že som študoval namiesto neho, za to, že som ho vytisol zo svojho sveta. Ale dnes sa to skončilo, stretol som ho na ulici, kráčal po nej ako zjavenie, ktorého význam už presne chápem - znamená, že nastal čas odpúšťania. Viem, že Peter mi odpustí a teraz horím túžbou počuť celý jeho príbeh.

Keď doznel môj vzrušený monológ, hľadal som jeho pohľad, ale nepozeral sa mi do očí, ako to kedysi mával vo zvyku, hľadal do

zeme, mračil sa a hrýzol náustok. Zamyslene si ma prezerala jeho žena Helena, prevracala v prstoch prázdny hrnček od čaju a mal som pocit, že je duchom celkom inde. Nastalo mlčanie a zdalo sa mi, že musia počuť moje srdce, ktoré ešte stále prudko búšilo po mojej úľavnej spovedi.

Ticho trvalo už pridlho a Peter sa zhlboka nadýcho, akoby sa práve spamätal zo sna.

"Tak počúvaj," povedal a potriasol hlavou. Zasa sa odmlčal a zapaloval si fajku. Všimol som si, ako Helena neuroticky stisla hrnček, až jej zbeleli kľoy na prstoch.

"Nebudem," vyfúkol dym a oprel sa pohodlne dozadu, "ti ho rozprávať. Je príliš komplikovaný a dlhý. Zo všetkých nádejí a ilúzií mi nezostalo nič, prišiel som o všetko, ešte aj o svoju budúcnosť. Uprostred tejto ničoty som našiel svoju ženu a to je naozaj to jediné, čo v živote mám.

Pozrel som na ňu a ako vlna, ktorá zaplaví a vzápätí zmizne, ma zaliala žiarlivosť.

"Teba som stratil prvého. V okamihu, kedy si sa rozhodol študovať, sme sa nenávratne rozdelili. Vedel som to už vtedy, ale nemal som právo ti to povedať. Pamätáš sa, ako sme si prisahali, že nikto nás neprinúti klamať alebo robiť kompromisy? Vtedy nám velil puď sebazáchovy, obaja sme inštinktívne vedeli, že každé klamstvo a každý kompromis s týmto zlom nás zničí. Ty si napriek tomu urobil prvý krok, začal si s nimi komunikovať a to ťa neodvratne menilo na obraz tých, ktorými si pohrdal. Ak si chcel urobiť skúšky, musel si odriekať marxizmus, vysloviť vety, ktoré rozorali tvoju dušu. Musel si vstúpiť do SZM, organizácie, ktorej zmyslom je hubiť osobnosť a pripraviť človeka na pokojný život v totalitarizme. Za svoj život si už niekoľkokrát podpísal sľub alebo prisahu, že budeš slúžiť tomuto socializmu, ba dokonca, že zaň položíš aj život. Môžeš povedať, že to robí každý a že na to ešte nikto neumrel. Malé, neškodné lži. Ale pozri sa na seba, čo s tebou urobili!"

"Ako o tým hovoríš?" spýtal som sa pošepky, keď škrtil zápalkami.

Mávol rukou a zadržal ma, keď som chcel namietat'. Po spánkoch mi stekali kvapky potu a jeho pokojný hlas vo mne vyvolával triašku. Rozťahal fajku a pokračoval:

"Nechcem ťa trápiť. Sám si sa natrápil dosť, hoci mylne si vykladáš, že preto, lebo sme sa rozišli. Ty si sa rozišiel sám so sebou a ja s tým nemám nič spoločné. Tvoje druhé ja nie je vo mne. Nosíš ho stále v sebe a ono ťa týry. Nemám ti ako pomôcť a keby som aj mal, neprijal by si to. Žijem v inom svete, obrazne aj doslova. Poď sa pozrieť."

Zdvihol sa a zaviedol ma do domu. Šiel som za ním ako vo sne a keď sme vstúpili do izby, celý dom totiž nebol nič než jedna jediná izba, sen pokračoval. Na holej palubovke ležali epeďy poskladané do akejsi sedačky, okolo vápnom natretých stien sa vŕšili pyramídy kníh a medzi nimi na mosadzou kovanej truhlici trónil písací stroj prikrytý vrecovinou ako socha pred odhalením. Inak nič, absolútne nič. Len po stenách čudné obrazy, šmuhy a strie-kance.

"Nastúpil som inú cestu," pokračoval, keď sme sa vrátili do záhrady. "A tá ma svojou logikou doviedla sem. Nie som člen žiadnej inštitúcie, lebo každá z nich je potenciálnou mocenskou pákou systému, ROH rovnako ako Združenie záhradkárov. Podstata tohto štátu je totalitná a všetko, čo s ním súvisí, má túto podstatu, akokoľvek je niekedy zakrytá. Ak si preštuduješ zákony, zistíš, aké sú neľudské a celkom zjavne plánované ako nástroj moci. Ak mám ako občan uznávať takéto zákony, potom radšej nie som občanom. Ostatne, nechápem, ako som ešte donedávna vôbec mohol brať vážne štát, ktorý mi samopalom zakazuje prekročiť hranice nie na svoje územie, ale naopak von z neho! A ktorého vláda je od počiatku nelegitímna a vzala si moc násilím. Štát, ktorého ideológiou je, že občan má slúžiť jemu a nie naopak."

Hovoril nezniesiteľne plynulo a nevzrušene, akoby ho nezaují-malo, že rúca môj svet. Nútil ma súhlasiť a zároveň ma odmietal, "Ako s tým žiješ?" spýtal som sa pošepky, keď škrtal zápal-kami.

"Hm?" nadvihol obočie a pokúšal sa zachrániť dohasínajúci tabak. "Každé negatívne vymedzenie má svoj pozitívny protiklad. Našiel som si priestor, v ktorom sa minimalizujú trecie plochy so štátom. Som kurič, v lete mám voľno a chodím do prírody. Do mesta ideme len v nedeľu, keď sú zavreté obchody a ulice prázdne, do lesa cez týždeň, keď ľudia pracujú. Sloboda, "zodvihol prst a zahľad sa do svojho vnútra, akoby tam čosi hľadal, sídli v čase a priestore, ktorý táto spoločnosť ešte neokupuje,"

Rozlúčili sme sa rozpačito. Odrazu som nevedel, prečo tam sedím a keď som sa zodvihol, nezdržoval ma. Vliekol som sa horúcim letným večerom a v hlave mi hučali jeho slová. Také čudné, že ma z nich mrazilo na temeni, ako, keby mi vlasy vstávali dupkom. Vlastne ma vyhnal, uvažoval som. Pozval ma k sebe, aby sa ma navždy zbavil. Nechce sa mi veriť, že ma tak jednoducho dokáže vyoperovať zo svojej duše! Toto má byť koniec nášho priateľstva?

Čakal som niekoľko týždňov. Nechal som mu telefónne číslo domov aj do práce, ale prístroj mlčal. Každú nedeľu som chodil do mesta a túlal sa starými uličkami. Mal pravdu, stretával som len babky so psami a zablúdených turistov. Márne som však pátral po jeho neohrabanej chôdzi.

Žilo sa mi v mojom panelákovom byte zo dňa na deň ťažšie. Nikdy som ho síce nepovažoval za svoj domov, ale teraz ma dráždil svojou cudzotou, pripomínal mi moju osamelosť a utekal som z neho čo najčastejšie do práce, brával som si nočné služby za kolegov a bol som rád, keď som musel prebdiť noci, lebo spánok sa mi vyhýbal.

Bol jeden z takých večerov, keby sa čakalo na operáciu. Pacient sa práve podroboval internistovi, ležal som na diváne a fajčil. Ktosi zaklopal a slušne čakal vonku na moju odpoveď.

"Ďalej," volal som.

Vošla Helena.

Vyskočil som a chvíľu sme nehybne stáli proti sebe. Nemala

na tvári ani úsmev ani rozpaky, poodchýlené ústa akoby zabudla zatvorit', ale nie z koketnosti. Nestihol som si ju poriadne prezrieť, lebo tie sivé oči ma celkom ovládli. Hľadeli na mňa pokojne a vytrvalo a čakali, kým pochopím.

"Stalo sa niečo? Kde je Peter?" spýtal som sa chrapľavo, lebo úzkosť mi stiahlo hrdlo.

"Peter?" strhla sa, ako keby som ju vyrušil. "Odišla som od neho."

"Čože?"

"Odišla," kývla hlavou a dodala vyrovnaným hlasom, ktorý prezrádzal, že o tom nechce hovoriť: "Vtedy som pochopila, že už to ďalej nejde."

"To predsa..." namietol som, ale zazvonil telefón. Sestrička mi oznamovala, že pacient je pripravený a skončila nejakým vtipom, na ktorý som zabudol reagovať, pretože som bol vedomím a pohľadom pripútaný k Helene.

"Ale prečo?" spýtal som sa, keď som zavesil.

Pokrčila plecami: "Sama to presne neviem. Bola som navyše."

Rozrušene som vstal a bezradne sa obzeral po izbe. V hlave mi šumelo a prsty mi tuhli od nervozity. Obišiel ma strach, že neudržím skalpel. A k tomu som odrazu videl, že Helena je krásna, že má ako zmrámoreu hladké, oblé čelo a jemné, malé uši bez náušnic.

"Musím operovať," vykoktal som neprítomne.

Vstala a siahla po kabelke, potom sa zháčila a spýtala sa potichu:

"Môžem tu na teba počkať?"

Načúvala som pozorne. Mójau poľskému uchu bola slovenská reč blízka, a predsa čudne archaická, vyvierajúca zo staredávneho zdroja všetkých slovanských jazykov. Vincent pokračoval:

"Jánošík uvidel kráľa... Ako prežíva slovenský duch
Prisahám, že spálím... /Natiol Geographic, jan.1987./
... ľudia Jánošíka... Modlili sa zaňho.

Jedného dňa ho zradca vydal pánom. Väznitelia mu prevliekli hák medzi rebrá a pevesili ho nad oheň. Jánošík sa tam klátil, fajčil fajku a kľal. Nakoniec zreval: Keď ste si ma upiekli, tak si ma aj sjeďte! a zomrel. Aj tie hory plakali."

Vincent dodal sarkasticky: "A teraz hovoria, že Jánošík bojoval. Každý rok šplhajú tisíce mladých komunistov na vrchol Rysov a pripomínajú si tak Leninov výstup na tieto štíty v roku 1913. Keď davy odídu a do hôr sa vráti pokoj, počuť v dolinách ozvenu dávnych vekov."

Slovensko prežilo stáročia cudzej nadvlády a nikdy sa nevzdalo svojho kultúrneho dedičstva. Od roku 1968, keď do Československa prišli sovietske tanky udusiť "socializmus s ľudskou tvárou", Slováci sa vrátili k svojej poverlosti a idú za blahobytom, pritom si však zachovávajú jazyk a ducha svojich predkov.

"Juraj Jánošík bol čertovský chlapík." Unavený hlas doznel.

Potom Vincent Patrňciak, starý huslista z Terchovej, horskej dediny na Slovensku, v jednej z dvoch republík Československa, mi rozprával o terchovskom legendárnom hrdinovi, ktorého krátky a búrlivý život inšpiroval tie najsmutnejšie horské melódie. Príbeh sa pomaly odvíjal, roztrieštené spomienky, ktoré prežili viac ako 200 rokov.

"Jánošík sa tu narodil. Bol pekný a múdry. Študoval za kňaza. Jedného dňa zomrela Jánošíkova matka. Jej muž, Jánošíkov otec, ju pochoval. Ale gróf - ľudia pracovali u veľkých zemepánov - gróf chcel vedieť, prečo nebol v práci. Pochovával svoju ženu? To nebolo ospravedlnenie. A gróf nariadil starého muža zbiť. Štyristo rón bičom..."

Načúvala som pozorne. Môjmu poľskému uchu bola slovenská reč blízka, a predsa čudne archaická, vyvierajúca zo starodávneho zdroja všetkých slovanských jazykov. Vincent pokračoval:

"Nie," povedala som. "Aparaty fotograficane."

"Jánošík uvidel mŕtve telo svojho otca. Povedal grófovi: 'Prisahám, že spálím váš kaštieľ', a urobil to. Po tom už ho nič nemohlo zastaviť. Ozbíjal bohatých a dával chudobným. Ľudia Jánošíka ľúbili. Modlili sa zaňho.

Jedného dňa ho zradca vydal pánom. Väznitelia mu prevliekli hák medzi rebrá a poviesili ho nad oheň. Jánošík sa tam klátil, fajčil fajku a klial. Nakoniec zreval: Keď ste si ma upiekli, tak si ma aj zjedzte! a zomrel. Aj tie hory plakali."

Vincent dodal sarkasticky: "A teraz hovoria, že Jánošík bojoval za komunizmus."

Počas niekoľkých mesiacov nášho pobytu na Slovensku sme sa zriedka stretli s tak vyhrotenými poznámkami. Ľudia sa boja následkov a málokedy kritizujú komunistický režim v Československu. Zatiaľčo vo veľkých mestách ako je Praha, Brno a Bratislava sú skupiny disidentov, v kopcoch a horách slovenského vidieka také skupiny pre nedostatok anonymity prakticky neexistujú. Väčšina Slovákov sa uchýľuje k sledovaniu svojich osobných, bezpečných cieľov. Iní si cenia materiálne výdobytky posledných 40 rokov a akceptujú režim, o ktorom sú presvedčení, že hoci podľa západných demokratických meradiel skľučujúco rigídny, priniesol kedysi zbedačenému Slovensku prosperitu.

Keď som sa rozlúčila so starým muzikantom, vydala som sa po chodníčku vyšlapanom nohami generácií pomedzi kvitnúce sady Terchovej a hľadala som svojho manžela Johna a Taru, našu päťročnú dcéru. Pozorovali Cigánov, ktorí práve montovali strelnicu a kolotoč.

Pozdĺž hlavnej ulice v Terchovej transparenty pozdravovali Jánošíkove dni. Z tlapčav, všadeprítomných v československých mestečkách a dedinách, burácala ľudová hudba. Slávnostný sprievod pochodoval do Vrátnej doliny k amfiteátru, vzdialenému niekoľko kilometrov. John bežal napred. Ja som išla s Tarou v závese.

Odrazu za ňou zafučal zaprášený autobus. "Nastúpte si!", povedal vodič. Ohotné ruky schytili môj alumíniový kufrík a zvedavo ho potľapkali. "Elektronické zariadenie?"

"Nie," povedala som. "Aparaty fotograficzne."

"Aha, poľská žurnalistka! Určite špiónujete pre Jaruzelského," Hlasný smiech pozdravil túto poznámku o poľskom predákovi.

"Žijem v Spojených štátoch," vysvetlila som.

"Aha! Potom teda špiónujete pre Reagana." Dokonca aj Tara sa rozosmiala. Celá červená a šťastná už sedela komusi v lone a ruky mala ulepené od čokolády.

Slováci sa ospravedlňovali za svoje žarty. Ako sa mi páči ich krajina? Nie je Vrátna najkrajšou dolinou, akú som kedy videla? Kde je môj muž? Pekná žena by nemala pobehovať sama.

"Tam je, pozrite!" skríkol náš šofér. Vysoko na svahu bol John, jeho kamera sa blyštala. "To je čudné. On nie je tučný. Dokonca nie je ani starý," húpala šofér.

"Čo tým chce povedať?" spýtala som sa susedky.

"Keď sa slovenská dievka vydá za Američana, nazdávame sa, že je nielen bohatý, ale aj starý a tučný. Je váš muž Američan?"

"Nie," odpovedala som, "je z Nového Zélandu," a obidve sme sa zasmiali.

V amfiteátri vo Vrátnej sme sledovali ľudových tanečníkov z celého Slovenska, ako dupotali na javisku. Po majstrovských skokoch nasledovali napäté ľahkonohé kroky. Ľudové dychové nástroje sa pripojili k husliam, cimbalom a vysokým hlasom. A vo víre dýchových farieb krojov piesne nariekali.

Rozmýšľala som o dejinách slovenského ľudu, takých žalostných ako tieto piesne. Ich predkovia sa prisťahovali do tohto horami uzavretého srdca Európy pred viac ako 1500 rokmi. Pri vpádoch Avarov, Maďarov, Tatárov a Turkov platili krvou za to, aby sa udržali na svojej pôde. V deviatom storočí boli nakrátko súčasťou Veľkomoravskej ríše, ale maďarské invázie nastolila na ďalších tisíc rokov uhorskú nadvládu.

Je až neuveriteľné, ako si Slováci udržali svoju identitu. V školách sa vyučovalo po maďarsky, v kostoloch sa zachraňovali ich duše po latinsky, po česky a po nemecky. Ich vlastný jazyk, v písme nezaznamenaný až do konca 18. storočia, prežíval v horách a vyspieval žiaľ v piesňach:

Slováci sa sťažujú, že maniaci sa životný štýl formuje upo-
náhľadných a zahostajú. Nakrm nás, Bože, nakrm nás
v týchto ťažkých, ťažkých časoch,
inak zahynieme...

Jeden geológ povedal: "Keď mladý, bil na učiteľa, bil
ma. A mnohí naozaj zahynuli.

Po prvej svetovej vojne sa im vrátila samostatnosť. Nová de-
mokratická Československá republika zjednotila poľnohospodárskych,
často zbedačených Slovákov a priemyselných, prosperujúcich Čechov.

Čoskoro prišli tragické hitlerovské roky, rozdelenie Česko-
slovenska a oslobodenie Sovietskou armádou. V roku 1948 povojnová
koaličná vláda podľahla militantnej komunistickej strane, ktorej
pomáhal ZSSR. Sovietsky sväz tak získal jedného zo svojich najver-
nejších spojencov. Československý priemysel bol úplne znárodnený,
založili sa poľnohospodárske družstvá, bola prijatá nová ústava a
opozícia bola umlčaná.

Česi a Slováci dnes volia rovnaký počet poslancov do Snemov-
ne národov a do Federálneho zhromaždenia Československa. Komunis-
tická strana zdôrazňuje silu a bratstvo oboch národov. A predseda
Česi často hovoria o Slovákoch ako o zaostalcoch, ktorí nemajú kul-
túru, kým Slováci zasa vnímajú Čechov ako chladných nafúkancov.

Vo veľkom oblúku Karpát sa Slovensko pôvabne rozprestiera ako
kolíska, valí sa od divokých štítov na severe k úrodným rovinám
dunajskej nížiny na juhozápade. Stredoveké hrady vrhajú elegantné
tiene na pšeničné polia. Mená riek - Váh, Hron, Cirocha, Hornád -
štekli v hrdle svojím ostrým er a há.

Nové priemyselné podniky ako bodky vyznačujú doliny, vyrába-
jú stroje, strojárenske a dopravné zariadenia, roboty, farmaceu-
tické výrobky, textil, obuv a pivo. Domáce uhlie, jadrové a vodné
elektrárne, sovietska nafta a plyn dodávajú energiu.

Až do 60. rokov sa počet Slovákov, pracujúcich v priemysle,
približoval počtu pracujúcich v poľnohospodárstve. Dnes iba 15%
obrába pôdu. S 5 miliónmi občanov SSR produkuje hodnoty asi 30%
národného dôchodku v štáte, ktorý má 15 miliónov obyvateľov. Tak-
mer každá rodina vlastní chladničku, práčku a televízor, každá
tretia rodina má auto.

Slováci sa sťažujú, že meniaci sa životný štýl formuje upo-
náňňadených a ľahostajných ľudí, medzi mladými stúpa počet rozvo-
dov.

Jeden geológ povedal: "Keď som bol mladý, bil ma učiteľ, bil
ma kňaz, bil ma otec. Traja veľkí chlapi sa snažili urobiť z jed-
ného malého chlapca dobrého občana. Dnes v škole nebijú, kňaza vi-
dať menej a rodičia sú zaneprázdnení prácou. Koho vychovávame?
Chuligánov?"

V rodine a medzi priateľmi sú Slováci srdeční, štedrý, zache-
vávajú starodávne mravy vidieckych komunít, z ktorých mnohí pochá-
dzajú.

Pri náhodných stretnutiach však môžu byť tí istí ľudia strohí
a hrubí. Predavači, úradníci, opravári a čašníci sa často k zákaz-
níkovi správajú netrpezlivo a ľahostajne. Jeden učiteľ nám pove-
dal: "Toto správanie sa nám nepáči o nič viac ako vám. Ale keďže
takmer každý pracuje pre štát, ľudia sa neboja, že ich vyhodia zo
zamestnania ani pre neschopnosť ani pre hrubosť."

Ľudia však môžu byť vyhodení preto, lebo sa nedržia línie vlád-
núcej komunistickéj strany, alebo - ak sú to učelia, príslušníci
polície alebo členovia strany - preto, že chodia do kostola. Pre
iných chodenie do kostola môže byť na škodu pri postupe v zamest-
naní. V nedeľu mnoho ľudí jazdí do vzdialených vidieckych kostolov,
dúfajúc, že ich zbožnosť tak ostane v anonymite. Slováci žartujú,
že ak benzín bude na prídel, členovia strany dostanú dvojité kupón-
y. Prečo? Pretože to majú do kostola ďalej.

Jedného dňa sme stretli pohrebný sprievod. Stará žena v čier-
nom ma chytila za ruku. "Vy máte mladšie nohy, moja milá," pove-
dala a oprela sa o mňa. Na citoríne mi pokojne ukázala poklesnuté
náhrobky. Tu ležali jej sestra, jej malá dcérka. "Boh dal, Boh
vzal," povedala jednoducho.

Farár intonoval nad otvoreným hrobom: "Skrze mňa zosnulý ho-
vorí svojej vdove: 'Odpusť mi, drahá, že som ťa nemohol láskat
ešte jeden deň.'" Ženy plakali. Jemný vánok vlnil biele ľalie.

"Tu vidíte, že cirkev je živá," povedal nám farár neskôr.
"Viete, Slovensko je mozaikou národností: Čechov, Maďarov, Rusov, Nemcov, Poliakov, Cigánov a iných. Máme katolíkov, luteránov a členov reformovanej a ortodoxnej cirkvi."

V Československu sú duchovní štátnymi zamestnancami, dostávajú plat a fondy na údržbu kostolov. Nesmú sa zúčastňovať na politickom živote, ani sa usilovať svojich stúpencov politicky motivovať.

"Hovorila mi, že učitelia nemôžu chodiť na bohoslužby," povedala som mu. Odrazu bol celý nesvoj: "Viem, že ak ste komunista, nemôžete učiť v Západnom Nemecku," opáčil.

Družstvá zmenili slovenskú krajinu ešte väčšmi ako nové priemyselné podniky. Kopce, kedysi pestrá paleta súkromných políčkok, sú teraz obrábané v mnohohektárových plochách. Bizarné drevené poľnohospodárske domce vystriedali veľké družstevné komplexy, ich kancelárie, stodoly, kombajny a traktory obkolesujú ploty a ozbrojení strážcovia.

Družstvá produkujú základné plodiny - obilie, zemiaky, krmivo. Niektoré majú k tomu ešte cukrovú repu, chmel, ovocie a zeleninu, alebo chovajú dobytok. Vďaka strojom a hnojivám jeden slovenský poľnohospodársky pracovník teraz živí 15 ľudí; jeho otec uživil sotva troch.

V dedine Liptovská osada na strednom Slovensku nám povedal riaditeľ miestneho družstva, že ich svahy uživia 300.000 kučiat, 50.000 husí, 12.000 ovci, 2.500 kusov dobytky, 2.000 ošípaných a 45 koní. Družstvo tiež obhospodaráva sklad zeleniny, syrárňu, destiluje slivovicu, predáva keramiáty a vlastní turistický hotel.

"Zamestnávame 1.000 ľudí a zarábame asi 180 mil. Kčs, alebo 30 mil. dolárov ročne," povedal dr. Milan Paučula, uhladený a jemný muž. Má vysokoškolské diplomy z práva a z poľnohospodárstva, dozerá na družstvo.

"Nechceli by sa ľudia radšej vrátiť k svojej pôde tak ako ich otcovia?" opýtal sa John.

Dr. Paučula sa na tom od srdca zasmial.

"Ich otcovia im rozprávajú, ako museli vstávať o tretej hodine ráno, pracovať na poličku, príliš malom, než aby ich mohlo uživiť, ponahľať sa do roboty do fabriky, potom sa vrátiť na pole, často až po zotmení."

Ak sa opýtate na komunistickú pozemkovú reformu z roku 1948, povedia vám poľnohospodári, že vtedy to považovali za lúpež. Dnes to už mnohí prijali.

"Keď mi úradník vtedy prikázal," povedala nám Mária Bertková-Mandačka v dedine Východná, "aby som zapísala naše polia do družstva, schytila som hrniec s vreľou vodou, že ho obarím, ako keby to bol diabol. Poslali môjho muža domov z práce: 'Tam budete sedieť, kým ona nepodpíše.' Po troch týždňoch som sa vzdala. Nedostali sme ani halier. Nedávno sa ma ten istý človek opýtal: 'Mária, banuješ? A ja som povedala: 'Vôbec nie.'"

Mária si našla svoje miesto v systéme. S pýchou mi ukázala medaily, ktoré dostala za svoju prácu. Dífa, že bude mať 36 vnúčat: "Vynásobte mojich 6 detí šiestimi. Koľko dostanete?" Ale, zaprotestovala som, väčšina žien dnes pracuje mimo domov.

"Doma drhli celý deň a nikto sa im ani nepoďakoval," odpovedala. "Teraz majú ženy svoje peniaze, priateľov a deti tiež."

Vláda poskytuje pracujúcej matke materskú dovolenku po šesť mesiacov, vrátane dávok, dosahujúcich až 90% jej platu. Za jasle platia päť korún, alebo 85 centov denne.

Často som však ráno videla unavené ženy na ceste do jasliček, ako niesli bábätko a popohánali batoľatá.

"Neznášam, ako tieto superženy hovoria vláde, ako rady pracujú na plný úväzok, vychovávajú deti a starajú sa o domácnosť," sťažovala sa matka troch detí. "Ešte aj manželia očakávajú, že budeme pracovať 80 hodín týždenne a usmievať sa pritom."

Lákadlo zamestnania v priemysle obsahuje v priemere plat 3.000 korún /\$ 500/ mesačne, až štyri týždne platenej dovolenky ročne a odchod do dôchodku medzi 53 a 60 rokmi, s penziou až po 75% platu. Robotníci majú vlastné športové a rekreačné zariadenia.

Povedali nám však, že vo fabrikách prebieha tichá revolúcia, že ručne ovládané stroje nahrádzajú roboty a počítačom riadené montážne linky.

Inžinier Anton Kalenička, plešivejúci veterán po 45 rokoch práce v oceliarstve riadi najstaršiu železiareň v krajine, v Podbrezovej na strednom Slovensku. Považuje sám seba za šťastného človeka. "Automatizácia! Moji nasledovníci to budú brať ako samozrejmosť. Nebudú vedieť, ako som to videl ja, akú zmenu to robí v pracovnej psychológii. Ľudia to najprv prijímali ťažko, Asi pred 15 rokmi takmer všetko, čo poznali, sa stalo zastaraným. Museli sa prispôbovať. A ja som mal to šťastie, že som bol svedkom tejto zmeny."

S prilbami na hlavách sme kráčali červeným dymom z hutníckych pecí, ktoré sú práve nahrádzané elektrickými oblúkovými. Hrdzavé pyramídy odpadových kovov navrhšené pri Hrone čakali, až budú roz-tavené, vytiahnuté a zaoblené na rúry všetkých veľkostí a poslané na rôzne miesta určenia: Na Stredný Východ, do Nemecka, do Holand-ska, do Kanady, do ZSSR.

Inžinier Milan Pivovarčí, železiar štvrtej generácie, nás previedol po závode. To už nebol len mužsky svet. Ženy pracovali na žeriavoch, a na strojoch, ktoré triedily rúry. Húčalo mi v ušiach; hluk dosahoval 90 decibelov.

Vonku nám Milan povedal: "Starí robotníci žasnú nad naším pokrokom. Práca je stále ešte ťažká, ale platy, ktoré dostávame, sú až za tými, čo dostávajú baníci a sú v priemere 3.550 korún mesačne. Do dôchodku ideme v 55 rokoch. "Zasmial sa." Ale títo dedkovia chcú pracovať ďalej."

Taká radosť z práce je na Slovensku vzácna. Aj počas riadne-ho pracovného času sú obchody plné zákazníkov. Ľudia sa ulievajú z roboty a idú ku kaďerničke, dajú si opraviť auto, alebo si sko-čia na chalupu. Mnohí si vystielajú svoje hniezdočka z nezákonne nadobudnutého materiálu, alebo si pokojne vypožičajú buldozér a urobia si výkop na svoj nový dom. Vláda akoby hovorila: "Udrž si svoj politický profil a my do toho nezasiahneme."

Reštaurácie zamestnávajú maximálny počet pracovníkov a často ponúkajú minimálne služby. Jeden človek prinesie jedálny lístok, iný prijme od vás objednávku, iný prinesie nápoje, ďalší servíruje jedlo. Peniaze inkasuje nepolapiteľný čašník-pokladník.

Skôr akoby sme čakali na chýbajúce články v tejto ľudskej reťazi, naučili sme sa posielat' Taru, aby nám doniesla jedálny lístok a privolala čašníkov. Slováci zbožňujú deti a nehanebne ich rozmaznávajú. Taru často pozvali do kuchyne a nechali ju pozerat', ako šefkuchár pripravuje obrovské dezerty z ovocia, orechov a zmrzliny.

Na ceste, až na drobné nepríjemnosti, sme sa pohybovali slobodne. Ženy v montérkach a v čižmách sa oháňali kosákmi, s plavným pôvabom vyžíňali priekopy. Dovolenkári hľadali huby a lesné plody. Deti sa čľapkali v teplých potokoch, nahé a rozosmiate.

Na Slovensku sa v masových prostriedkoch, ktoré riadi vláda, pestuje radostný obraz šťastnej spoločnosti. Na plagátoch sa inzerujú slnečné dovolenky a žiarivé vyhliadky. Červené transparenty vychvaľujú vodcovstvo proletariátu. Heslá znejú: Nech žije Sovietsky sväz! Komunizmus znamená mier! Preč s imperializmom!

System zaručuje prácu, bývanie, vzdelanie, zdravotnícke služby a dôchodky, ale aspirácie jednotlivca sú pošpinené politickou doktrínou, ktorá spolieha na byrokratické pravidlá a zabezpečuje lojalitu.

Od vzostupu a pádu poľskej odborevej organizácie Solidarity nemôžu ani Slováci ani Poliaci prekročiť spoločnú hranicu bez problémov.

Slováci nejavia veľký záujem o politický prevrat v Poľsku. "Úprimne povedané nevieme, čo sa v Poľsku deje," vysvetlil nám jeden lesník. "Ľudia sa naučili nedotýkať sa vecí, ktoré nemôžu ovplyvniť. Držia hlavy sklonené. Dostali lekciu v 1968."

V tom roku Slovák Alexander Dubček, generálny tajomník Kom. strany Československa, podporovaný členmi strany i obyčajnými ob-

čanmi, schválil bezprecedenčné úsilie o liberalizáciu. Jeho pokus vytvoriť "socializmus s ľudskou tvárou" otriasol krajinou a skončil sa inváziou armád Varšavského paktu, vedených Sovietmi. "Pražská jar" 1968 bola diskreditovaná ako pokus vyvrátiť samotné základy socialistického zriadenia. Dubček upadol v nemilosť a bol donútený rezignovať.

Jedného dňa sme našli Dubčekov podpis v hotelovej knihe. "Chodí sem Duček častejšie?" opýtali sme sa recepčnej. Nie povedala, bol tu iba raz, s priateľmi.

Pozrela som na ňu. Nebolo čo povedať o vtedajšej nádeji? Odpoveď som našla v jej očiach: "Táto téma je mimo debatu."

A predsa, Slováci sa pamätajú veľmi dobre. Sú však opatrní v osobných kontaktoch. "Je mi smutno z toho, že väčšina z nás, ktorí sme usilovali o politické reformy, sa už teraz nestretávame," povedal nám jeden učiteľ na dôchodku v Levoči, malom meste na strednom Slovensku bohatom na históriu. "Stiahli sme sa do ulíc, ako keby sme sa báli, že sa prevánime spolčovaním. Sledujeme iba hmatateľne ciele: nové auto, nový dom."

Naozaj, škatuľovité domy vyrastali všade. "Koľko rodín býva v takomto dome?" chcel vedieť John, ukazujúc na veľikánske betónové vily. Opytovali sme sa naokolo.

"Len jedna," informovala nás jedna žena, čo práve umývala svoje okná. Rodiny stavajú pre seba. Dospelé deti chvíľu ostanú s nimi, kým si nemôžu dovoliť vlastný dom."

"A môžu?"

"Pravdaže môžu. A tiež na to robia. Chcú tú tretiu kúpeľňu, veľký televízor. Opýtala som sa svojej dcéry: 'Musíš mať všetko tak rýchlo?' a ona hovorí: 'Maminka, každý to už má.'"

Práca vo fabrike sa často končí o druhej hodine a ponecháva dost času na fuškárenie. Podnikaví Slováci vyrábajú suverníry, prenájomujú izby dovolenkárom a kultivujú záhrady, malé pozemky, ktoré sa pridelujú za dedinami a mestami. Svieže záhrady produkujú viac ako polovicu ovocia a zeleniny v republike.

Priemerný nový dom sa dvíha na tri podlažia nad suterénom.

Často býva pastelová štuková omietka ozdobená drobnými zrkadlovými čriepkami. Také domy majú plochu asi 3.000 štvorcových stôp /asi 1000 m², pozn.prekl./ a stoja okolo 350.000 korún alebo 60.000 dolárov. Pyšní vlastníci často bývajú v suteréne a hore sa odvážia ísť iba pri slávnostných príležitostiach. Prevláda stavanie urob-si-sám a keďže úrokové sadzby na hypotéku sú 1,5 až 2,7%, dom je vynikajúcou hmatateľnou investíciou.

Tieto obrovské škatule sú cudzie tradičnému slovenskému dizajnu, ktorý zdobí všetko od maľovaných včelích ulov až po niektoré gotické drevené oltáre, najkrajšie na svete.

"Po vojne sa kultúrne hodnoty zmenili," vyhlásil Pavol Repka, architekt z Tatranskej Lomnice. Kozmopolitné štýly ako tyrolské vily a talianske neoklasické fasády boli diskreditované ako buržoázne. Naša domorodá drevená architektúra bola odsúdená ako primitívna. Dediny mali doháňať mestá. Zbúrali sme, čo sme mohli a nastahovali sme sa do týchto kamenných a tehlových škatúl. Dodávatelia povzbudzujú uniformitu. Stojí menej. A tak sa utápame v prostrednosti."

Pavol pozrel k zamračeným štítom:

"Kedysi som strávil päť dní sám, zasnežený na Mont Blancu vo Francúzskych Alpách. Zaumienil som si, že ak to prežijem, preskúmam našu minulosť a nájdem, čo je nám vlastné a postavím ozajstný slovenský dom." Jeho nový dom, ozajstný slovenský dom, vyrastal práve pri nás.

Cez víkendy sa Slováci nahnú do prírody kúpať sa, rybáriť, lyžovať, pestujú pešiu turistiku, windsurfing, kanoistiku a dokonca aj lietajú. Vyšli sme s členmi klubu klzákov na kopce nad Banskou Bystricou, stredoslovenským krajským mestom. Dolina pod nami sa dusila v parnej horúčave; hore na hrebeni chladili pokožku silné závaný vetra.

Vybalili sa koše s jedlom. Muži rozložili doma vyrobené klzákky. Mike Harger, dnes už legendárny Američan, priniesol jeden na Slovensko pred deviatimi rokmi, a oni ho okopírovali.

Piloti klzákov kontrolovali vietor, žartovali s 55-ročným

veteránom a pomáhali mu upevniť popruhy. Potom za šuchotom krídel odštartovali a vznášali sa zavesení pod krehkými baldachýnmi z Dacronu.

"Po svojom prvom lete som nemohol spať," povedal nám neskôr Jozef Čiliak, vodič nákladiaka, nad džbánkami piva. "Tam hore vo vzduchu je to samá krása a pokoj. Vtáci letia za vami, pripojíte sa k nim."

Banská Bystrica, založená roku 1255, "Perla na Hrone", bola známa v stredovekej Európe vďaka svojim baniam na striebro a meď. Bohatí postavili nádherné gotické a renesančné domy, mocní zasa masívny hrad; veriaci vztýčili vzosné veže kostolov.

Dnes na námestí Červenej armády súkromní záhradníci udeľujú zadarmo lekárske rady kupujúcim ovocia: "Čierne ríbezle, dobré pre vaše obličky..." Iní podnikavci predávajú vyšívané slovenské blúzky, rezbárske výrobky a západný tovar: tričká, džínsy.

Banská Bystrica sa z preplneného historického centra presúva nahor, do kopcovitých predmestí. Rady vežiakov, alebo pane-lákov, ako Slováci volajú túto prefabrikovanú jednotvárnosť, pohlcujú obyvateľstvo, ktoré od roku 1945 vzrástlo šesťnásobne, na 76.000 ľudí.

Banská Bystrica je politické mesto. Po celý rok prichádzajú plné autobusy delegácií a turistov, aby vzdali hold SNP, Slovenskému národnému povstaniu. V pamätníku-múzeu vykladajú školení sprievodcovia, ako v tých pochmúrnych augustových dňoch 1944 ľudia pod vedením slovenských komunistov bojovali za porážku nacistov, ako sa partizáni pripojili k víťaznej Červenej armáde a pomáhali nastliť po vojne komunistický režim.

V auguste zaplavili krajinu prípravy na 40. výročie SNP. Všetci vedúci obchodov dostali príkaz vystaviť emblémy SNP. V Banskej Bystrici sa maľovali domy, sadili kvety, boli postavené nové pamätníky, do obchodov doviezli ananásy a banány z Kuby.

Prišiel ten veľký deň. Ulice rozkvitli letnými šatami. Vidiecke starenky vykrikovali: "Miláčik! Milovaný!" a mávali malému bielovlasému Gustávovi Husákovi. Prezident Československej socia-

listickej republiky /ČSSR/ a generálny tajomník Komunistickej strany, sám Slovák, im kýval so starootcovským úsmevom. Kráčal zavesený do sovietského maršála. Pod veľkými portrétmi Marxa, Engelsa a Lenina sa zhromaždi- lo 100.000 Slovákov. Rečníci pripomenuli utrpenie padlých partizánov, vychvaľovali socialistické zriadenie krajiny a vyzývali k mierovej koexistencii. Ale potlesk bol vlažný a nuda zrejma: Ľudia toto všetko už počuli. Pre väčšinu z nich bola účasť povinná. "Keď neprinesiem lekárske potvrdenie, že moji chlapi sú chorí, masím byť tu," vysvetlila nám matka dvoch malých detí. Počkala, až sa skončili obrady a rýchlo odišla.

Chceli sme ujsť z horúčavy a ruchu Banskej Bystrici a zamie- rili sme k Tatranskému národnému parku. Drsné horské štíty sa od- razu vztyčili ponad okolitú plošinu, vrcholy hneď žiarili v slnku, hneď boli v búrke, čierne ako sadze. V 16. storočí objavovali krásu Tatier len hľadači zlata a poľovníci. Dnes prichádza na najkrajšie alpské hrebene 900-míto- vého oblúka Karpát ročne 6 miliónov turistov, horolezcov a ly- žiarov. Juraj Turošík je riaditeľom Tatranského národného parku od roku 1961. "V uplynulých 20 rokov," povedal nám, "počet návšte- níkov vzrástol šesťkrát, čo je neuveriteľný nápor. Ľudia trhajú alpské kvety, naháňajú svište a kamzíky. Lesy vysychajú od jedo- vatých vyfukov. Obmedzujeme prístup do určitých oblastí a dúfame, že od roku 1990 zavedieme elektrické troleje a potom zakážeme autá." V blízkosti parku sú zaplnené všetky hotely, kempingy a izby súkromníkov. V kedysi izolovanej dedine Ždiar, ktorú teraz volajú "najväčší hotel v ČSSR", dedinčania ponúkajú 4.000 lôžok, hlavne východným Nemcom. Tí, keďže stratili priamy prístup do Álp, navšte- vujú Tatry v ohromujúcom počte. Návštevníci však prichádzajú aj nakupovať. Okrem východných Nemcov, zaplavujú miestne obchody aj Rusi a Maďari a nakupujú všet- ko, od broskýň po detské hračky.

Medzi východoeurópskymi štátmi sa Československo pýši jednou z najvyšších životných úrovní. Dostupnosť tovaru však nezaručuje kvalitu. Pred rokmi sa škodovky dobre predávali aj na medzinárodných trhoch, dnes už dokonca aj štátna požičovňa považuje škody za nespoľahlivé. Zo Západu dovážaných aut je málo a zvyčajne sa dajú kúpiť len za tvrdú menu - doláre, marky, franky - vo zvláštnych štátnych obchodoch. Tu stojí fľaša dobrej škótskej whisky iba 3.50 doláre a Ford Escort zo Západného Nemecka, ktorý stojí 6.500 dolárov, sa ihneď predá.

Tvrdu menu posielajú príbuzní zo zahraničia, ale dopyt prevyšuje dodávky. Iba málo zahraničných turistov unikne šepkaným otázkam: "A doláre máte?"

Napriek tlačnici turistov v Tatranskom národnom parku, ľudová tradícia prežíva najdlhšie práve v dedinách, ktoré ho obklopujú. V starej drevenej dedine Lendak sme videli obrady, ktoré sa tu zachovali a ľudové kroje, ktoré ľudia nosia denne. Umelé kvety a sväté obrázky zdobili TV prijímače, takže vyzerali ako miniatúrne oltáre.

Rodiny v Lendaku zabezpečujú manželské požehnanie pre svoje deti až 100.000 korunami. Do vena sa niekedy zahrnie aj auto, nábytok, koberce.

Jedného rána nám zacengal telefón. "Vstávajte. Ideme na svadbu," prikázal nám Dr. Ján Olejník, etnograf Parku.

K domu nevesty prichádzali vydaté ženy v oslnivých, objemných krojoch. Dve z nich sa zakliesnili vo dverách. Priveľa sukien alebo knedlí, ktovie?

Dievča obliekli v tichosti. V ručne skladanej sukni a korálkami vykladanej panenskej čelenke vyzerala ako maľovaná bábika. Ženíčky jej všuchli do topánok stokorunácky, ako znamenie bohatstva, halúzku myrty do blúzky, ako kúzlo proti temným silám.

Po sobáši na hostine rozchichotal družky pohľad na klobásu. Muži hodinu po hodine nalievali pivo z plechových vedier. Matróny odniesli nevestine lôžkoviny do ženíčovho domu. Na manželskú posteľ hodili dieťa ako symbol plodnosti.

Nadišla noc. Nevesta obklopená kamarátkami pomaly tancovala a naposledy ich objímala. V tmavom kúte ďalej vyhrávali husle, klarinet, basa a harmonika.

Slováci veria, že hudba a hory uchovávajú ich ducha. Na liečenie svojich boľavých tiel využívajú známe kúpele svojej zeme. Z Lendaku sme cestovali do moderného zdravotníckeho komplexu v Piešťanoch, starodávnych kúpeľoch, ktoré stále ešte lečia chorých darmi prírody.

V týchto najlepších slovenských kúpeľoch si kedysi liečili reumatické bolesti európski monarchovia. Teraz lečia takmer 40.000 pacientov ročne, vrátane Američanov, Arabov a Západoeurópanov.

Milujem bahno, túto lepkavú, mazľavú hmotu, a v Piešťanoch sa mi splnilo želanie: termálny sírový zábal z bahna filtrovaného z dna Váhu. Horúčava pomaly prenikala mojím telom. Opakované prikladanie umožňuje postupné prenikanie síry do chrupaviek a hojí choré kľby, vysvetlil mi Dr. Oldřich Bláha, hlavný kúpeľný lekár.

Cudzinci platia asi 50 dolárov denne; v tom je zahrnutá potrebná liečebná starostlivosť a dokonca aj vstupenky na kultúrne podujatia. Pre československých pacientov sú nemocnice, kúpele a lieky na predpis, zadarmo.

Avšak niektoré lieky ťažko dostať. Keď John ochorel, strávili sme celý deň zhaňaním lieku na predpis, no márne.

Jeden slovenský priateľ sa vysmial našej naivite. "Čo očakávate, zázraky? Toto je dovážaný liek. Ak ho aj v nejakej lekárni majú, odložia ho pre priateľov a príbuzných. Počkajte, skúsím to." Zohnal ho v lekárni, kde sme to predtým skúšali my. Na Slovensku pomôže, ak poznáte ľudí na správnych miestach.

Netreba však žiadne známosti, aby ste našli Veroniku Galiánovú, úžasnú starú ženu, ktorá už 30 rokov vedie v dedine Detva známy spevácky a tanečný ľudový súbor. Dedinčania pohotovo ukážu na jej obielený dom s tradičným kvetinovým vzorom.

Veronika nám ponúkla halušky s bryndzou, drobné knedlíčky posypané syrom. Pri okne sedela jej vnučka a chovala svojho novonarodeného syna.

Bosá Veronika, najmladšie dieťa zo šiestich, musela panej leštiť topánky. Po vojne na ňu zapôsobili socialistické ideály rovnosti a uvítala nové zriadenie. Bola presvedčená, že dedičstvo Detvy musí byť uchované pred náporom modernizácie a organizovala kultúrne podujatie a remeselnícke družstvo. Jej výšivka zdobila bohatý zamatový obrus, ktorý dostal prezident Husák k 70.narodeninám. /Podobný dostal aj miestny farár - text pod fotografiou, pozn.prekl./

Neskôr otvorila skriňu plnú vyšívaných krojov, ktoré zachránila v čase, keď ich ľudia, nadšení konfekčnou módou, vyhadzovali. Opatrne rozložila sto rokov starú blúzu.

"Máme také porekadlo: Zo všetkého starého musí vyrásť nový výhonok. To sa stalo po vojne. Fašizmus zhorel a na jeho troskách sme vybudovali socializmus, taký aký je. Mohol by byť lepší, keby ľudia boli lepší. Zlé sa často pokúša zničiť dobré."

"Ste komunistka?" opýtala som sa.

"Áno. Ale chodím aj do kostola. Škriepim sa s farárom. A tiež hovorím straníckym funkcionárom, čo si myslím, že je nesprávne. Mám nádej. Kvôli chybám, ktoré sme porobili, jedného dňa sa musí zrodiť niečo nové a lepšie."

Veronika nežne pohľadkala tváričku svojho pravnuka. "Kto vie? Nepýtajte sa ma. Som len stará žena s ôsmymi triedami dedinskej školy."

Boli sme na odchode. Jeseň rýchlo postupovala, zahaľujúc riečnu dolinu do hmly a farbiac buky meďou. Uvažovali sme o budúcnosti Slovákov, ktorí sú historicky tak skúsení v umení prežiť. Akoby verili, že zmena k lepšiemu musí prísť pomaly, zo systému samotného. Časy Juraja Jánošíka, časy osamelých bitiek, sú nateraz za nimi.

Toto je už šieste zadanie National Geographic tímu: autor-fotograf, manželský pár Iva Nomatiuk a John Eastcott. Doteraz spracovali témy: Kanadskí Eskimáci, Maovia z Nového Zélandu a Hôrní ľudia Poľska. Žijú v Gatskill Mountains, New York.

Samizdat.sk